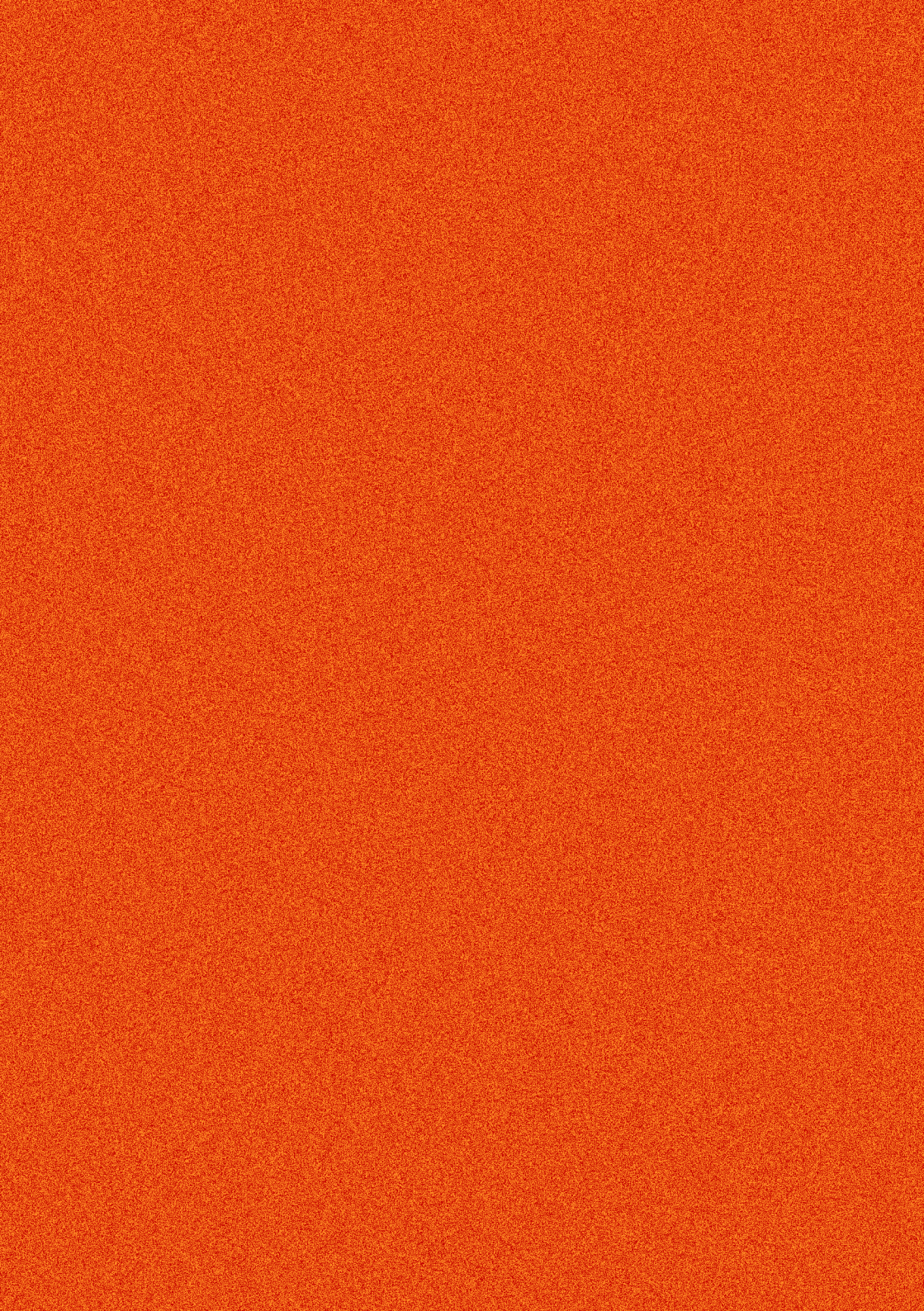

**Μηχανισμοί αποκατάστασης
του αστικού κενού**

Η περίπτωση των διαγωνισμών x4

Μηχανισμοί αποκατάστασης του αστικού κενού:

Η περίπτωση των διαγωνισμών x4.

Mechanisms for restoring the urban void:

The case of (X4) Architecture
Competitions.

Ερευνητική εργασία
Κατερίνα Κουλούρη

Επιβλέπουσα Καθηγήτρια
Κορίνα Φιλοξενίδου

Τμήμα Αρχιτεκτόνων Μηχανικών
Πολυτεχνική Σχολή
Πανεπιστήμιο Ιωαννίνων

Ακαδημαϊκό έτος 2023–2024
Ιωάννινα, Φεβρουάριος 2024

ΠΕΡΙΛΗΨΗ

Η παρούσα ερευνητική εργασία επικεντρώνεται στους αρχιτεκτονικούς διαγωνισμούς «Χ4», και την ανάγκη που ανέδειξαν για τον επαναπροσδιορισμό του δημόσιου χώρου. Η σύγχρονη Αθήνα, αναπτυσσόμενη με έντονους ρυθμούς, διαμορφώθηκε μέσα από έναν δυναμικό αστικό σχεδιασμό και την συνεχή χρήση πολυκατοικιών. Αυτή η διαδικασία οδήγησε στη δημιουργία μιας ιδιωτικής πόλης, με ελάχιστη έμφαση στον δημόσιο χώρο. Στο πλαίσιο αυτό, ο δημόσιος χώρος των μεγάλων αστικών κέντρων αντιμετωπίζει προκλήσεις και η γειτονιά, ως βασικό δομικό στοιχείο της πόλης, χάνει την αυθεντική της ταυτότητα. Έτσι κρίνεται κρίσιμη η ανάδειξη νέων προσεγγίσεων στον αστικό σχεδιασμό, με την συνεργασία αρχιτεκτόνων και κατοίκων για την επίτευξη ενός κοινού στόχου. Κατά συνέπεια προκύπτει το ερώτημα των «Χ4» διαγωνισμών και αφορά ακριβώς αυτό το ζήτημα: Τι μπορεί να γίνει ώστε ο παραμελημένος δημόσιος χώρος να μετατραπεί σε χώρο δομικά δημόσιο, σε χώρο παρουσίας, σε χώρο τοπικότητας και ιδιότυπης ταυτότητας;

ABSTRACT

This research study focuses on the architectural competitions «X4» and the need to redefine the public spaces. The modern Athens, developing at a rapid pace, has been formed through dynamic urban planning and the continuous use of apartment buildings (polykatoikia). This process led to the creation of a private city, with minimal emphasis on public space. In this context, the public space in large urban centers faces challenges, and neighborhoods, as a fundamental structural element of the city, lose their authentic identity. Therefore, there is a critical need to highlight new approaches in urban planning, involving collaboration between architects and residents to achieve a common goal. Consequently, the question of «X4» competitions arises, which addresses the following: How can the neglected public space be transformed into a socially engaged, locally specific, and uniquely identifiable space?

Ευχαριστώ την καθηγήτριά μου Κορίνα Φιλοξενίδου για την καθοδήγηση και τις πολύτιμες συμβουλές που μου προσέφερε καθ' όλη την διάρκεια όχι μόνο της έρευνας, αλλά και συνολικά της πορείας μου στο πλαίσιο της σχολής. Ακόμα ευχαριστώ τις φίλες μου Σοφία και Μαρία για την συνεχή υποστήριξή τους και την ευκαιρία που μου παρέιχαν να ανακαλύψω και να μοιραστώ μαζί τους αυτήν την εμπειρία.

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ

11 ΕΙΣΑΓΩΓΗ

15 ΜΕΡΟΣ Α΄

16 Ο δημόσιος χώρος στο Αθηναϊκό αστικό περιβάλλον

23 Γειτονιά, τουριστικοποίηση και gentrification

28 Παραδείγματα αστικού εξευγενισμού

33 ΜΕΡΟΣ Β΄ – ΑΘΗΝΑ Χ4

42 Athens Charting – AREA

47 ΜΕΡΟΣ Γ΄ – ΘΕΣΣΑΛΟΝΙΚΗ Χ4

54 Ανάπλαση περιοχής Πατριάρχου Γρηγορίου Ε΄ – Μαρία Στεφανίδη, Παναγιώτης Τσιμπιρίδης

63 ΤΟ ΑΠΟΤΕΛΕΣΜΑ ΤΩΝ ΔΙΑΓΩΝΙΣΜΩΝ
«Χ4»

67 ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑΤΑ

73 ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

79 ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ

ΕΙΣΑΓΩΓΗ

Αφορμή του προβληματισμού της παρούσας ερευνητικής εργασίας αποτελεί το θέμα των διαγωνισμών «Χ4» που διεξήχθησαν κατά την δεκαετία του 2010 και αφορούν την κρίση του δημόσιου χώρου και την ανάγκη για τον επαναπροσδιορισμό του. Στο πλαίσιο της εργασίας θα αναφερθούν συνοπτικά οι ιστορικές εξελίξεις που διαμόρφωσαν τον αστικό χώρο καθώς και οι μέθοδοι που εφαρμόστηκαν για τη διαμόρφωση αυτή.

Η ιστορική εξέλιξη της χώρας και οι ιδιαιτερότητες του τόπου δημιούργησαν τις πρακτικές που επικράτησαν για την παραγωγή του αστικού χώρου. Ωστόσο σταδιακά οι πρακτικές αυτές φαίνεται να οδήγησαν στην απαξίωση του δημόσιου και την επικράτηση ενός ανεκμετάλλευτου, κενού δημόσιου χώρου, λύσεις για τον οποίο αναζητούν οι εν λόγω διαγωνισμοί.

Η μεθοδολογία τεκμηρίωσης των δεδομένων βασίζεται σε βιβλιογραφικές αναφορές, που μεταξύ άλλων περιλαμβάνουν άρθρα περιοδικών, έρευνα σε αρχεία της ΕΑΧΑ ΑΕ (Ενοποίηση Αρχαιολογικών Χώρων και Αναπλάσεις ΑΕ) και τις προκηρύξεις των διαγωνισμών Αθήνα Χ4 και Θεσσαλονίκη Χ4, καθώς και σε προσωπικές συνεντεύξεις με την Στέλλα Δαούτη και την Μαρία Στεφανίδη, οι οποίες συμμετείχαν με τις ομάδες τους στους διαγωνισμούς και βραβεύτηκαν με τις

προτάσεις τους.

Στο Α' μέρος της εργασίας γίνεται αρχικά μια αναφορά στον δημόσιο χώρο του Αθηναϊκού αστικού περιβάλλοντος, στην πορεία εξέλιξής του, στα χαρακτηριστικά που απέκτησε στο πέρασμα των χρόνων και στις ανάγκες που αναδείχθηκαν στον σχεδιασμό του. Στην συνέχεια καταγράφονται ορισμένα από τα προβλήματα που κυριαρχούν, δηλαδή η αλλοίωση της έννοιας της γειτονιάς εξαιτίας της τουριστικοποίησης και η εμφάνιση του *gentrification*, ενώ παρουσιάζονται ορισμένα παραδείγματα έργων που βρίσκονται στο προσκήνιο των αρχιτεκτονικών συζητήσεων και σχετίζονται άμεσα με τα προβλήματα αυτά, με έμφαση στα πιο πρόσφατα που είναι ο εξευγενισμός των Εξαρχείων και ο Μεγάλος Περίπατος.

Στο Β' μέρος εισάγονται οι αρχιτεκτονικοί διαγωνισμοί ως ένας τρόπος αντιμετώπισης των ζητημάτων αυτών και αναβάθμισης του αστικού τοπίου. Γίνεται αναφορά στην πρωτοβουλία της ΕΑΧΑ για την προκήρυξη του αρχιτεκτονικού διαγωνισμού Αθήνα Χ4. Ακόμη παρουσιάζεται αναλυτικά η προκήρυξη του διαγωνισμού, οι βραβευμένες προτάσεις και οι βασικοί άξονες που ακολούθησαν, ενώ περιλαμβάνεται επίσης αναλυτικά η πρόταση του αρχιτεκτονικού γραφείου AREA και μέρος της συνέντευξης με την Σ. Δαούτη.

Το Γ' μέρος (κατ' αντιστοιχία με το Β' μέρος) είναι αφιερωμένο στον διαγωνισμό

Θεσσαλονίκη Χ4 και περιέχει την προκήρυξη του διαγωνισμού, τις προτάσεις που βραβεύτηκαν και τα βασικά θέματα που τις απασχόλησαν, καθώς και εκτενή περιγραφή της πρότασης της Μαρίας Στεφανίδη και του Παναγιώτη Τσιμπιρίδη, με τμήμα της συνέντευξης που προηγήθηκε.

Ακολουθεί ένα κεφάλαιο με τα αποτελέσματα του διαγωνισμού και συμπερασματικά προκύπτει ότι οι διαγωνισμοί αυτοί, αν και έληξαν πριν αρκετά χρόνια, διατηρούν την επικαιρότητά τους στα θέματα που τίθουν ως προς τις ανάγκες του δημόσιου χώρου και αναδεικνύουν την αξία του θεσμού των αρχιτεκτονικών διαγωνισμών στην μελέτη και τον σχεδιασμό των δημόσιων έργων. Στο τέλος της εργασίας, παρατίθεται το παράρτημα με το αναλυτικό υλικό των συνεντεύξεων.

Η επικαιρότητα αυτής της ερευνητικής εργασίας έγκειται στο γεγονός ότι η υπόθεση εργασίας των «Χ4» διαγωνισμών για ένα καινούργιο μεγαλύτερο οικοδομικό τετράγωνο -αποτέλεσμα της συνένωσης τεσσάρων τυπικών οικοδομικών τετραγώνων- δίνει την ευκαιρία για τον επαναπροσδιορισμό του έως τώρα ομοιογενούς χώρου ανάμεσα στο σταυροδρόμι που σχηματίζουν τα κτήρια και την εκ νέου συσχέτισή του τόσο με τους ιδιωτικούς χώρους που τον περιβάλλουν, όσο και με τους ακάλυπτους χώρους και τους κατοίκους. Έτσι προκύπτουν νέα χωρικά χαρακτηριστικά που αλλάζουν την σχέση δημόσι-

ου και ιδιωτικού, μετατρέποντας ξανά την
γειτονιά σε κοινωνικό χώρο.

ΜΕΡΟΣ Α'

Η σύγχρονη Αθήνα αναπτύχθηκε με έντονους ρυθμούς μετά τον Β' Παγκόσμιο Πόλεμο, εξαιτίας της εκτεταμένης αστικής ανάπτυξης και κινητικότητας που υπήρχε την εποχή αυτή. Η πρόοδος αυτή, βασίστηκε στην διαρκή αναδιαμόρφωση του αστικού τοπίου με την συνεχή χρήση του κτηριακού τύπου της πολυκατοικίας. Για την κατασκευή των πολυκατοικιών ήταν κατά κύριο λόγο υπεύθυνοι μικρομεσαίας κλίμακας ιδιώτες κατασκευαστές, που αντάλλασσαν γη με επιφάνεια διαμερισμάτων μέσω της αντιπαροχής. Αυτή η διαδικασία επέφερε τη δημιουργία μιας “ιδιωτικής πόλης” **Εικόνα 1**, όπου η προσοχή στον δημόσιο χώρο ήταν ελάχιστη. Το αστικό περιβάλλον παρέμεινε ασχεδίαστο και πήρε την μορφή του υπολείμματος του ιδιωτικού χώρου, με τις μοναδικές χρήσεις του να περιλαμβάνουν την διέλευση και στάθμευση αυτοκινήτων¹.

Εικόνα 1:
Γιώργης
Γερόλυμπος,
Athens Spread
(2012)

¹Σελένα Βρόντη, «Πολυκατοικία αγάπη μου», Η ΚΑΘΗΜΕΡΙΝΗ (Μάρτιος 2015).

Ο δημόσιος χώρος στο Αθηναϊκό αστικό περιβάλλον

Το δημόσιο που αποτελεί μια γενική περιγραφή του συνόλου και κατά συνέπεια ο δημόσιος χώρος, ως την χωρική του έκφραση, αντιμετωπίζει δυσκολία στο να ανταποκριθεί στις μεταβαλλόμενες ανάγκες και τα χαρακτηριστικά των κατοίκων. Εκδηλώνεται έτσι η έννοια του συλλογικού χώρου, ενός ενδιάμεσου κοινού χώρου, μεταξύ του δημόσιου και του ιδιωτικού, που και αυτός δεν είναι μοναδικός αλλά παραμένει πολλαπλός². Η παραδοσιακή ιδέα του δημόσιου χώρου σχετίζεται στενά με τον χρήστη. Μέσω των καθημερινών τους δραστηριοτήτων και της συμπεριφοράς τους, οι χρήστες εξοικειώνονται με το περιβάλλον και καθορίζουν την διαμόρφωση του χώρου.

Σήμερα, παρατηρείται μια σημαντική ανικανότητα στην ελληνική κοινωνία να αντιληφθεί τον δημόσιο χώρο ως ένα κοινό αγαθό που αφορά όλους κατοίκους της πόλης³. Συμπερασματικά λοιπόν καταλήγουμε στο εξής ερώτημα: Πως μπορούμε να προσδιορίσουμε το συλλογικό χώρο; Ο προσδιορισμός του συλλογικού χώρου εξαρτάται από τα χαρακτηριστικά του και τις δραστηριότητες που συμβαίνουν σε αυτόν.

²Ματένια Χατζηγεωργίου και Μαρία Βασιλάκη, «Κατάλογος Έκθεσης Διαγωνισμού Αθηνά Χ4» (Αθήνα: ΕΑΧΑ ΑΕ, 2011).

³Μαρία Φραντζή, «Το τοπίο του δημόσιου χώρου.» "αρχιτέκτονες", 1 Οκτωβρίου 2013.

Ο συλλογικός χώρος ενεργοποιείται, φιλοξενεί και μετασχηματίζεται από συλλογικές (κοινές) δράσεις, λιγότερο ή περισσότερο, καθορισμένες, στις οποίες συμμετέχουν περισσότερα άτομα-κάτοικοι⁴.

Η πορεία της ιστορικής εξέλιξης και η πολιτιστική ποικιλομορφία της Αθήνας έχουν διαμορφώσει μια πολιτική αστικού σχεδιασμού που διαφέρει σημαντικά από πολλές άλλες ευρωπαϊκές πόλεις. Η ανάθεση όμως των Ολυμπιακών Αγώνων το 1997 (στη Λωζάνη το 1997, ανακοινώθηκε η ανάθεση των Ολυμπιακών Αγώνων του 2004 στην Αθήνα), ανέδειξε μια κρίσιμη στιγμή όπου το κράτος αποφάσισε να υιοθετήσει μια πιο ευέλικτη στρατηγική προσέγγιση στον αστικό σχεδιασμό της πόλης. Η προσέγγιση αυτή βασίζεται σε μια πιο ρευστή μορφή διακυβέρνησης, όπου ιδιώτες και κοινωνικές ομάδες εμπλέκονται στη διαδικασία του αστικού σχεδιασμού⁵. Ως επιτακτική ανάγκη λοιπόν της σύγχρονης πραγματικότητας εμφανίζεται η απόκτηση ενός νέου “κοινωνικού προσώπου” στον σχεδιασμό, που θα αντιπροσωπεύει το δυναμικό κομμάτι της ελληνικής κοινωνίας, τους κατοίκους της πόλης **Εικόνα 2**. Ο δημόσιος χώρος είναι αυτός που σήμε-

⁴Ματένια Χατζηγεωργίου και Μαρία Βασιλάκη, «Κατάλογος Έκθεσης Διαγωνισμού Αθηνά Χ4» (Αθήνα: ΕΑΧΑ ΑΕ, 2011).

⁵Καρολίνα Μπούρου και Αλέξανδρος Μερκούρης, «WHO RUNS THE CITY? ΤΑΣΕΙΣ ΑΣΤΙΚΟΥ ΣΧΕΔΙΑΣΜΟΥ ΣΕ ΣΥΝΘΗΚΕΣ ΜΕΤΑΠΟΛΙΤΙΚΗΣ. Η περίπτωση του κέντρου της Αθήνας.» (Αθήνα: Εθνικό Μετσόβιο Πολυτεχνείο, Ιούλιος 2012), 17-18.

ρα καλείται να συμφιλιώσει τον κάτοικο με το περιβάλλον στο οποίο ζει και δρα καθημερινά .

Βάση αυτής της νέας ανάγκης, πολλοί νέοι αρχιτέκτονες υιοθετούν στις σχεδιαστικές τους πρακτικές την επαφή με τους ανθρώπους για τους οποίους σχεδιάζουν. Παράδειγμα αποτελεί το αρχιτεκτονικό γραφείο AREA, το οποίο συνθέτει μια ομάδα τριών νέων αρχιτεκτόνων, η Στέλλα Δαούτη, ο Γιώργος Μητρούλιας και ο Μιχάλης Ραυτό-

Εικόνα 2:
AREA, Polis²
Πράσινες
Επεμβάσεις
σε Κτίρια /
Συμμετοχικός
σχεδιασμός
(2018)

πουλος. Ανάμεσα σε πολλές διακρίσεις, βραβεύτηκαν με το Α' Βραβείο με την συμμετοχή της πρότασής τους στον διαγωνισμό Αθήνα Χ4. Οι προτάσεις τους δεν εστιάζουν μονάχα σε μια αισθητικά άρτια αρχιτεκτονική, αλλά αντίθετα: επαναπροσδιορίζουν την τυπολογία της αθηναϊκής πολυκατοικίας, οραματίζονται πολυλειτουργικές και ενδιαφέρουσες πόλεις, αναζητούν ενδελεχώς νέες προσεγγίσεις στην αστική ταυτότητα, επιδιώκουν τον συμμετοχικό σχεδιασμό, πιστεύουν σε μια διαδραστική αρχιτεκτονική, ερευνούν νέες ιδέες, κριτικάρουν, καινοτομούν και ανανεώνουν τις υφιστάμενες δομές, εμπνέονται από το ίδιο το αστικό τοπίο, επικοινωνούν ενεργά με τις κοινωνικοπολιτικές εξελίξεις και εστιάζουν στην ανθρώπινη διάσταση του σχεδιασμού⁵.

«Το επίκεντρο είναι ο άνθρωπος. Σχεδιάζουμε πάντοτε για κάποιον, δεν σχεδιάζουμε για ένα ωραίο αποτέλεσμα αλλά για κάποιον που θα βιώσει την αρχιτεκτονική μας και θα είναι λήπτης αυτής της χωρικής εμπειρίας γύρω από την οποία δουλεύουμε κάθε φορά. Πέρα από αυτό συχνά, ειδικά στις προτάσεις που είναι πιο κοντά στον δημόσιο χώρο, πάντοτε μας ενδιαφέρει ο χρήστης να εμπλέκεται μέχρι ενός σημείου. Έχουμε κάνει αρκετές προτάσεις όπου δουλέψαμε αυτό

⁵Τζίνα Σωτηροπούλου, «AREA: Architecture Research Athens.» soul, Σεπτέμβριος – Οκτώβριος 2014, 78.

που αποκαλούμε **συμμετοχικό σχεδιασμό***, αυτό είναι κάτι που πάντοτε μας ενδιέφερε. Ωστόσο δεν πρόκειται για ένα συμμετοχικό σχεδιασμό εν λευκώ, δηλαδή δεν θα πάρουμε μια άποψη κάποιου και θα την μεταφράσουμε σε χώρο. Είναι περισσότερο μια διαδικασία μέσα από την οποία μια κοινότητα ή χρήστες έρχονται σε επαφή με αυτόν που σχεδιάζει για αυτούς **εικόνα 3**. Πάντοτε εμπλέκονται με απώτερο στόχο να οικειοποιηθούν στην συνέχεια αυτό που σχεδιάζουμε, ώστε να μην τους είναι κάτι ξένο αλλά να νιώσουν ότι έχουν εμπλακεί στην δημιουργία του». (Σ . Δαούτη)

*Τα τελευταία χρόνια, έχει παρουσιαστεί πληθώρα προσεγγίσεων και ορισμών που προσπαθούν να εξηγήσουν την εννοιολογική σημασία του συμμετοχικού σχεδιασμού. Ενδεικτικά ο Henry Lefebvre, Γάλλος μαρξιστής φιλόσοφος και κοινωνιολόγος, ήταν ο πρώτος που επεξεργάστηκε την κριτική της καθημερινής ζωής και εισήγαγε το έννοια του Δικαιώματος στην Πόλη. Στο έργο του "Le Droit à la ville" (Το Δικαίωμα στην Πόλη)⁷, προσφέρει απαντήσεις για τη σύνθετη σχέση της κοινωνίας με την πόλη και προτείνει μια ουτοπική κοινωνία με κεντρικό άξονα τον άνθρωπο. Κάνει λόγο για μια πόλη δημιούργημα της κοινωνίας της, για μια ανάγκη παραμονής

⁷Gehl Jan, «Η ΖΩΗ ΑΝΑΜΕΣΑ ΣΤΑ ΚΤΗΡΙΑ: χρησιμοποιώντας τον δημόσιο χώρο» (Βόλος: Πανεπιστημιακές Εκδόσεις Θεσσαλίας, 2013).

στις πόλεις και βίωσης του «αστικού», υποστηρίζοντας πως είναι το βασικότερο δικαίωμα των αστών, να βιώνουν την πόλη τους και πέραν αυτού, να βιώνουν την πόλη που οι ίδιοι δημιουργούν. Ο πιο πρόσφατος ορισμός, που προσδιορίζει την ουσιαστική αξία του συμμετοχικού σχεδιασμού ως συνεχούς μάθησης για τους εμπλεκόμενους, παρουσιάζεται από την Stratigea & Giaoutzi⁵ και ορίζει τον συμμετοχικό σχεδιασμό ως: «μια πλουραλιστική διαδικασία λήψης αποφάσεων, που συνιστά ταυτόχρονα διαδικασία διαρκούς και αμοιβαίας μάθησης όλων των εμπλεκόμενων μερών, κατά την οποία οι συμμετέχοντες αποκτούν γνώση για τον εαυτό τους, για τις μεταξύ τους σχέσεις, τις σχέσεις τους με τα άλλα εμπλεκόμενα μέρη, καθώς και τις αξίες και τις προσδοκίες των υπόλοιπων ομάδων της κοινωνίας».

⁵Anastasia Stratigea και Maria Giaoutzi, «Linking global to regional scenarios in foresight», *Futures*, Δεκέμβριος 2012, 847-859.

Εικόνα 3:
AREA,
Αίγαλεον 639,
Συμμετοχικό
Εργαστήριο
στο Οικοδομικό
Τετράγωνο
639 του Δήμου
Αιγάλεω
(2014)

Γειτονιά, τουριστικοποίηση και gentrification

Ειδικότερα τις τελευταίες δεκαετίες ωστόσο, η έννοια της κοινότητας φαίνεται να φθείρεται συνεχώς. Η βασική σύνθεση μιας κοινότητας στο αστικό περιβάλλον παρατηρείται ότι συμβαίνει αρχικά σε επίπεδο γειτονιάς, που αποτελεί το βασικό δομικό συστατικό της πόλης. Η γειτονιά αποτελεί μια ασαφώς οριοθετημένη περιοχή στον πολεοδομικό χάρτη, όπου οι κάτοικοι σχηματίζουν μεταξύ τους κοινωνικά δίκτυα, δηλαδή διαμορφώνουν κοινωνικές σχέσεις, σχέσεις αλληλοβοήθειας, αλληλεγγύης, συμβίωσης, σύγκρουσης, σχέσεις καθημερινής ζωής. Η καθημερινότητα συμπίπτει με τον χώρο της πόλης, δημιουργώντας τον χώρο αυτό⁹. Εκτός από τα χωρικά στοιχεία που συνθέτουν την γειτονιά λοιπόν, σπουδαίο ρόλο έχει και η κοινωνική της πτυχή αφού σαν όρος περιλαμβάνει την έννοια της «γειτνιάσης». Το «γειτνιάζειν» λαμβάνει χώρα κυρίως στον δημόσιο χώρο: στο δρόμο, το πάρκο, την πλατεία¹⁰.

Η γειτονιά πλέον, μέσω της τουριστικοποίησης που συμβαίνει στα μεγάλα αστικά

⁹Ευαγγελία-Μαρία Κουβαρά και Κατερίνα Σαμαρά, «Γειτονιά & Airbnb: αναβάθμιση ή αλλοίωση; Η περίπτωση της περιοχής της Ανάληψης στη Θεσσαλονίκη» (Θεσσαλονίκη: Αριστοτέλειο Πανεπιστήμιο Θεσσαλονίκης, Σεπτέμβριος 2020), 26–27.

¹⁰Suzanne Keller, «The Urban Neighborhood: A Sociological Perspective.» (Νέα Υόρκη, Random House, 1968).

κέντρα (το παράδειγμα της Αθήνας και της Θεσσαλονίκης), χάνει την αυθεντική της υπόσταση τόσο χωρικά, με τον χώρο να μην καταφέρνει πια να ανταποκριθεί στις ανάγκες των κατοίκων, όσο και κοινωνικά με τις κοινωνικές σχέσεις να χάνονται σχεδόν καθολικά. Στο πλαίσιο της τουριστικοποίησης, εμφανίζεται και ο όρος του «gentrification»*, ή αλλιώς του «εξευγενισμού», που αναφέρεται στην ανάπλαση αστικών περιοχών **Εικόνα 4** και έχει συνδεθεί με μια αρνητική χρεία. Ιδιαίτερα τα τελευταία χρόνια η ανάμειξη των κατοίκων στις αναπλάσεις αυτές είναι μηδενική, αφού τα έργα αναλαμβάνουν επί των πλείστων κατασκευάστρες εταιρίες με απευθείας αναθέσεις.

*Ο όρος gentrification (εξευγενισμός) εκφράζει τη διαδικασία κατά την οποία οι φτωχές εργατικές συνοικίες στο κέντρο της πόλης αναμορφώνονται μέσω της δράσης του κτηματικού κεφαλαίου των μεσοαστών αγοραστών και ενοικιαστών ακινήτων και των ιδιοκτητών γης και κατοικιών. Η διαδικασία συνοδεύεται από την μεταβολή της κοινωνικής δομής των περιοχών αυτών. Όπως αναφέρει ο Peter Marcuse¹¹ το gentrification προκύπτει όταν «νέοι κάτοικοι –κυρίως νέοι, λευκοί, επαγγελματίες ανώτερων βαθμίδων

¹¹Peter Marcuse, «Gentrification, Abandonment, and Displacement: Connections, Causes, and Policy Responses in New York City.» Urban Law Annual: Journal of Urban & Contemporary Law, Ιανουάριος 1985, 195–240.

με ανώτερη εκπαίδευση και επίπεδα εισοδήματος- αντικαθιστούν παλαιότερους κατοίκους –κατά κύριο λόγο χαμηλού εισοδήματος και είναι εργάτες, μετανάστες ή ηλικιωμένοι- από την παλαιότερη και προηγούμενως υποτιμημένη στέγαση τους με τρόπο χωρικά συγκεντρωμένο ο οποίος διαφέρει σημαντικά από την γενική αλλαγή που συντελείται στην κοινότητα ή στην περιοχή συνολικά». Παρά ταύτα, υπάρχουν και άλλες περιγραφές του φαινομένου περιλαμβάνουν τους όρους «ανακύκλωση της γειτονιάς», «αναβάθμιση» και «αναγέννηση».

Εικόνα 4:

Σχέδιο
ανάπλασης
της οδού
Πανεπιστημίου
στο πλαίσιο
των έργων
του Μεγάλου
Περιπάτου

«Γενικά στην Ελλάδα δεν ξέρω αν υπήρξε και ποτέ η έννοια της κοινότητας. Δεν είμαστε συνηθισμένοι να σχεδιάζουμε με τέτοιου είδους πρακτικές και ειδικά το 2010 όταν στην δικιά μας πρόταση για το Αθήνα Χ4 αναφέραμε την συμμετοχή των κατοίκων στην παρουσίαση της πρότάσής μας στον

δήμο, ήταν κάτι πολύ καινούργιο, κάτι πολύ ξένο. Στην συνέχεια και επί δημαρχίας Καμίνη έγιναν τέτοιες προσπάθειες. Ίσως είναι ένα πράγμα το οποίο καλλιεργήθηκε μέσα στην κρίση, γιατί ήταν μια περίοδος που δεν υπήρχαν άλλα μέσα, δεν υπήρχαν χρήματα, οπότε οι κοινότητες και οι άνθρωποι ήταν ένας πόρος που μπορούσε ένας δήμος να στηριχθεί σε αυτόν και να τον καλλιεργήσει. Οπότε ίσως μέσα στην κρίση είδαμε μια τέτοια στροφή. Τα τελευταία χρόνια βλέπουμε ότι απομακρυνόμαστε από αυτή την λογική (του συμμετοχικού σχεδιασμού), δηλαδή αν δούμε στον δήμο Αθηναίων τι έγινε με τον Μεγάλο Περίπατο, όπου υπήρχε μια παρέμβαση η οποία θεωρητικά θα ήταν ένα τεστ για την οδό Πανεπιστημίου, να μεγαλώσει σε πλάτος, έγινε μια τέτοια προσπάθεια στην αρχή η οποία όμως πάλι δεν επικοινωνήθηκε καθόλου **εικόνα 5**. Ο κόσμος δεν κατάλαβε όταν είδε ξαφνικά τα δέντρα σε κάποια παρτέρια, αν αυτό ήταν μια τελική πρόταση, ένα τεστ, δηλαδή πάλι έγινε χωρίς να έχουν εμπλακεί καθόλου οι κάτοικοι της πόλης. Όπως και πολλά άλλα πράγματα, για παράδειγμα αλλαγές στην πλατεία Ομόνοιας και μεγάλες παρεμβάσεις στην πόλη στις οποίες θα έπρεπε να υπάρχει έστω και μια συζήτηση με φορείς κατοίκων και δεν υπήρξε ποτέ αυτό σαν ενδιάμεσο βήμα πριν από όποια τελική υλοποίηση». (Σ. Δαούτη)

ΚΑΘΗ ΤΕΤΑΡΤΗ
ΜΕ ΤΗΝ ΚΑΘΗΜΕΡΙΝΗ
Οι τελευταίες μεταδόσεις
την Τρίτη, οι εμβόλιμες

ΜΗΧΑΝΙΣΜΟΣ ΑΝΤΙΚΥΘΗΡΩΝ
Ο ΙΝΤΙΑΝ, ΤΟ ΧΟΛΙΟΥΟΥΝΤ
ΚΑΙ ΤΟ ΜΟΥΣΕΙΟ
ΣΕΛΙΔΑ 12

εικόνα 5:

Εφημερίδα «Η ΚΑΘΗΜΕΡΙΝΗ»
5 Ιουλίου 2023
(Μεγάλος Περίπατος)
Το σχέδιο που δεν «περπάτησε», Τι πήγε στραβά με το έργο που φιλοδοξούσε να αλλάξει το κέντρο της Αθήνας;

ΚΑΘΗΜΕΡΙΝΗ
Εφημερίδα Πολιτική και Οικονομική Εφημερίδα
ΑΘΗΝΑ, ΤΕΤΑΡΤΗ 3 ΙΟΥΛΙΟΥ 2023
www.kathimerini.gr • €1,20

νο οι μικροοφειλέτες

ιούνται την εφορία

ύν τα ληξιπρόθεσμα χρέη σε αντίθεση με μεγαλοοφειλέτες

φωτισμένη κατάσταση γύρω από το σχέδιο για την καταγραφή των εφελκυστικών χρεών με το ΦΠΑ και ΑΦΕ, που θα εφαρμοστεί τον επόμενο μήνα. Η εφορία θα ελεήσει τα χρέη των μικροοφειλητών, ενώ οι μεγάλοι οφειλέτες θα ελεάζονται με τον μηχανισμό των 20%, με βάση τον νόμο 4789/2021, που αφορά τον έλεγχο των εφελκυστικών χρεών.

Το πρώτο «κωριό άνοιξης» στον κόσμο

Το πρώτο «κωριό άνοιξης» στον κόσμο

Κίνδυνος παραγραφής για το Μάτι

λιεπτή η θέση τουλάχιστον έως τις 24 Αυγούστου

Μικροί «ερμούλιοι» στον ΣΥΡΙΖΑ

Η εφορία θα ελεήσει τα χρέη των μικροοφειλητών, ενώ οι μεγάλοι οφειλέτες θα ελεάζονται με τον μηχανισμό των 20%, με βάση τον νόμο 4789/2021, που αφορά τον έλεγχο των εφελκυστικών χρεών.

Χ στην Τζένιν, αντίποινα στο Τελ Αβίβ

Χ στην Τζένιν, αντίποινα στο Τελ Αβίβ

Ποιους προτιμούν τα κουνούπια

Η ημεραδα, η πρώτη είδηση, το ολόκληρο

Τιμή πλοίου αυξάνεται για πρώτη φορά μετά τις αυξήσεις των καυσίμων προ φθινοπώρου, σύμφωνα με τους ανταγωνιστές. Η ημεραδα, η πρώτη είδηση, το ολόκληρο. Τιμή πλοίου αυξάνεται για πρώτη φορά μετά τις αυξήσεις των καυσίμων προ φθινοπώρου, σύμφωνα με τους ανταγωνιστές.

ΕΥΡΩ ΑΓΡΟΣ

Η λίστα και οι δικαιολογίες

Η εφορία θα ελεήσει τα χρέη των μικροοφειλητών, ενώ οι μεγάλοι οφειλέτες θα ελεάζονται με τον μηχανισμό των 20%, με βάση τον νόμο 4789/2021, που αφορά τον έλεγχο των εφελκυστικών χρεών.

ΣΧΟΛΙΟΙ ΤΟΥ ΔΕΛΤΑ ΠΑΡΑΚΛΑ

Έσες κολάσεις κανένα ένοπμο;

Η εφορία θα ελεήσει τα χρέη των μικροοφειλητών, ενώ οι μεγάλοι οφειλέτες θα ελεάζονται με τον μηχανισμό των 20%, με βάση τον νόμο 4789/2021, που αφορά τον έλεγχο των εφελκυστικών χρεών.

Η εφορία θα ελεήσει τα χρέη των μικροοφειλητών, ενώ οι μεγάλοι οφειλέτες θα ελεάζονται με τον μηχανισμό των 20%, με βάση τον νόμο 4789/2021, που αφορά τον έλεγχο των εφελκυστικών χρεών.

Το σχέδιο που δεν «περπάτησε»

Αναμένεται ένας «Μεγάλος Περίπατος» να αλλάξει το κέντρο της Αθήνας και να φιλοδοξούσε να αλλάξει το κέντρο της Αθήνας. Αναμένεται ένας «Μεγάλος Περίπατος» να αλλάξει το κέντρο της Αθήνας και να φιλοδοξούσε να αλλάξει το κέντρο της Αθήνας.

Παραδείγματα αστικού εξευγενισμού

Χαρακτηριστικό παράδειγμα έργου που σχεδιάζεται με στόχο τον εξευγενισμό, είναι η κατασκευή του μετρό στην πλατεία Εξαρχείων, ένα έργο που προκάλεσε πλήθος αντιδράσεων. Η διαδικασία εξευγενισμού των Εξαρχείων είναι ήδη υπό εξέλιξη λόγω της αυξημένης επισκεψιμότητας των ξένων τουριστών στην Ελλάδα από την προηγούμενη κιάλας δεκαετία, κάτι που έκανε την Αθήνα να γίνει δημοφιλής τουριστικός προορισμός. Η εναλλακτική εικόνα των Εξαρχείων σε συνδυασμό με την ιστορική τους σημασία ως περιοχή που φιλοξενεί μεγάλα και παλιά πανεπιστημιακά ιδρύματα, όπως το Πολυτεχνείο και το Πανεπιστήμιο, έχουν έναν ξεχωριστό χαρακτήρα, που αν και πολλοί χαρακτηρίζουν ως «γκέτο», τραβάει την προσοχή των τουριστών. Ωστόσο, η προσπάθεια μετατροπής τους σε μια περιοχή καθαρά εμπορική, μπορεί να αποβεί αρνητική, αφαιρώντας ακριβώς εκείνα τα χαρακτηριστικά που κάνουν τα Εξάρχεια τόσο ιδιαίτερα και ελκυστικά. Ακόμα με την απόδοση των γειτονιών στην εμπορική ζώνη και νυχτερινή ζωή, η δυναμική της περιοχής θα αλλάξει. Οι κάτοικοι δηλώνουν την ανησυχία τους καθώς επιθυμούν η γειτονιά τους να παραμείνει μια περιοχή η οποία θα μπορεί να κατοικείται¹² **ΕΙΚΟΝΕΣ 6, 7**.

¹²Κώστας Βουρεκάς, «Όχι στη λεηλασία της γειτονιάς των Εξαρχείων από MAT και funds», ΠΡΙΝ, Ιούλιος 2022.

Η προσπάθεια εξευγενισμού των Εξαρχείων μέσω της τουριστικοποίησης, ανήκει σε μια ευρύτερη προσπάθεια αναδιάρθρωσης του κέντρου της Αθήνας. Προγράμματα και έργα όπως ο Μεγάλος Περίπατος και η μετεγκατάσταση κυβερνητικών υπηρεσιών από το κέντρο στο κυβερνητικό πάρκο της ΠΥΡΚΑΛ στον Υμηττό, έχουν ως στόχο να αλλάξουν το χαρακτήρα του κέντρου της πόλης. Αυτές οι προσπάθειες στοχεύουν συνειδητά στην αλλοίωση και καταστροφή του μεικτού και πολυλειτουργικού χαρακτήρα του κέντρου της πόλης, το οποίο

Εικόνα 6:

Helena Smith
The Guardian
Μαζικές
κινητοποιήσεις
της γειτονιάς κι
αλληλέγγυων
ενάντια στο
μετρό στην
πλατεία
Εξαρχείων

Εικόνα 7:

Death to
Gentrification,
From London to
Exarchia.
Γκράφιτι στην
πόλη του
Λονδίνου.
Κάλεσμα
διαδήλωσης
από τα Εξάρχεια

είναι σήμερα τόπος προορισμού όλων των κοινωνικών στρωμάτων και ιστορικά το επίκεντρο της κοινωνικής διαμαρτυρίας, μέσω της απόδοσής του αποκλειστικά στους επισκέπτες και τους τουρίστες.

Η περίπτωση του Μεγάλου Περιπάτου (σαν ακόμα ένα παράδειγμα εξευγενισμού) έχει να κάνει με ένα σύνολο παρεμβάσεων στο ιστορικό κέντρο της Αθήνας το οποίο περιλαμβάνει δύο μέρη: Την πεζοδρόμηση (περιοχές «ελεύθερες από Ι.Χ.») του εμπορικού τριγώνου, της Πλάκας και του Μοναστηρακίου και την παρέμβαση στους οδικούς άξονες που περιβάλλουν τον παραπάνω θύλακα, στην κατεύθυνση της μείωσης της κίνησης των αυτοκινήτων, με διάφορες διαβαθμίσεις, από την πλήρη πεζοδρόμηση έως την διεύρυνση των πεζοδρομίων **εικόνα 8**. Ο σκοπός του είναι ξεκάθαρος και αφορά και σε αυτήν την περίπτωση την ανάπτυξη μιας περιοχής με απώτερο σκοπό την επέκταση των τουριστικών επενδύσεων και των δραστηριοτήτων που συνοδεύουν τον τουρισμό, για παράδειγμα τα τουριστικά εμπορικά καταστήματα, η εστίαση και η αναψυχή. Το σχέδιο της μελέτης του έργου αυτού φαίνεται να διαφέρει σε μεγάλο βαθμό με το υλοποιημένο αποτέλεσμα, ενώ ταυτόχρονα δεν έγινε αποδεκτό από το ευρύ κοινό.

Το κέντρο της Αθήνας είναι ήδη μια τουριστικοποιημένη περιοχή και χωρίς το σχέδιο του Μεγάλου Περιπάτου. Περιοχές όπως το Μοναστηράκι, η Πλάκα και το Θη-

Εικόνα 8:

Με κόκκινο η περιοχή παρέμβασης του Μεγάλου Περιπάτου, με κίτρινη διαγράμμιση ο θύλακας της παρέμβασης όπου θα εφαρμοστεί πεζοδρόμηση ή μείωση κυκλοφορίας οχημάτων.

σείο είναι τα πιο έντονα παραδείγματα τουριστικοποίησης, ενώ στο Ψυρρή φαίνεται πώς η αναψυχή και ο τουρισμός εκτοπίζουν χρήσεις βιοτεχνίας, μεταποίησης και κατοικίας, αλλάζοντας εντελώς τον χαρακτήρα μίας περιοχής. Βέβαια η παρούσα κατάσταση του κέντρου δεν αφορά μόνο τον τουρισμό και την αναψυχή, αλλά περιλαμβάνει και άλλες χρήσεις όπως διοικητικά γραφεία, καταστήματα, υπηρεσίες, καθώς και μια ποικιλία επιχειρήσεων και εμπορικών δραστηριοτήτων, που απευθύνονται αποκλειστικά στους κατοίκους και όχι στους περαστικούς. Αυτές τις χρήσεις και μαζί με αυτές και τα λαϊκά στρώματα του πληθυσμού, κινδυνεύει να απομακρύνει ο Μεγάλος Περίπατος, μετατρέποντας το κέντρο της Αθήνας σε μία αυστηρά οριοθετημένη περιοχή τουριστικής ανάπτυξης, αναψυχής και υψηλής καταναλώσης¹³.

¹³AASTINATHINA, «Μεγάλος Περίπατος: Εξευγενισμός, τουριστικοποίηση και το δικαίωμα στην πόλη», Αθήνα, 31 Αυγούστου 2020.

Για την αντιμετώπιση λοιπόν, των προβλημάτων που σχετίζονται με τα σύγχρονα αστικά κέντρα, οργανώνονται διεθνώς προγράμματα αστικής ανάπτυξης που επικεντρώνονται σε διάφορες περιοχές στις οποίες εντοπίζονται κοινά χαρακτηριστικά, όπως ιστορικά κέντρα πόλεων, παράκτιες περιοχές ή ακόμη και ολόκληρους δήμους. Πρόκειται για μακρόπνοα, πολυετή προγράμματα στα οποία μπορεί να εμπλέκονται δημόσιοι και ιδιωτικοί φορείς, οργανισμοί, η τοπική αυτοδιοίκηση, τοπικές οργανώσεις, σύλλογοι, ή ακόμα και οι κάτοικοι, με συνεχή ενημέρωση και παρεμβάσεις στις προτάσεις των ειδικών επιστημονικών ομάδων.

ΜΕΡΟΣ Β' – ΑΘΗΝΑ Χ4

Στην Αθήνα της δεκαετίας του 2010 φαίνεται το θέμα της επανάκτησης και του ανασχεδιασμού του δημόσιου χώρου να ήταν στο επίκεντρο του ενδιαφέροντος των κρατικών αρχών. Το Υπουργείο Περιβάλλοντος, Ενέργειας και Κλιματικής Αλλαγής παρουσίασε το 2010 το πρόγραμμα «Αθήνα – Αττική 2014» το οποίο είχε στόχο την ανάκαμψη της πόλης μετά από μια περίοδο εκτεταμένης κρίσης. Μέσω μιας σειράς ενεργειών και δραστηριοτήτων το κέντρο της πόλης θα επανακτούσε την δυναμική του και θα αποτελούσε την αρχή μιας σειράς αλλαγών που σταδιακά θα επηρέαζαν ολόκληρη την Αττική¹⁴.

Στο πλαίσιο αυτό η ΕΑΧΑ, πήρε την πρωτοβουλία να διοργανώσει τον αρχιτεκτονικό διαγωνισμό Αθήνα Χ4, τον πρώτο από μια σειρά διαγωνισμών που διεξήχθησαν στον ελληνικό χώρο και κατάφεραν να αναδειχθούν στην αρχιτεκτονική κοινότητα. Η επιλογή αυτή της ΕΑΧΑ ΑΕ, επανάφερε στο προσκήνιο τον θεσμό των αρχιτεκτονικών διαγωνισμών, ως ένα εργαλείο προώθησης της αρχιτεκτονικής, προσφέροντας μια πλατφόρμα ανταλλαγής ιδεών και παρουσί-

¹⁴Αγγέλικα Γιαννουλάτου – Δεστούνη και Μικέλα Ντετσάβες – Πόγκα, «Ο ΡΟΛΟΣ ΤΩΝ ΑΡΧΙΤΕΚΤΟΝΙΚΩΝ ΔΙΑΓΩΝΙΣΜΩΝ ΣΤΟ ΣΧΕΔΙΑΣΜΟ ΤΟΥ ΔΗΜΟΣΙΟΥ ΧΩΡΟΥ» (Αθήνα: Εθνικό Μετσόβιο Πολυτεχνείο, 2012), 11-12.

ασης καινοτόμων αρχιτεκτονικών λύσεων¹⁵. Σε κείμενό της η Υπουργός ΠΕΚΑ (Περιβάλλοντος, Ενέργειας και Κλιματικής Αλλαγής), Τίνα Μπιρμπίλη, μίλησε και αυτή για την αξία των αρχιτεκτονικών διαγωνισμών με αφορμή το Αθήνα Χ4, αναφέροντας: «Οι αρχιτεκτονικοί διαγωνισμοί αποτελούν διαδικασία παραγωγής ποιοτικής αρχιτεκτονικής. Είναι δείγμα εξωστρέφειας. Για χώρες με μικρή παραγωγή στο πεδίο δράσης της αρχιτεκτονικής τέχνης και επιστήμης, είναι αναγκαίοι για τη προώθηση νέων προτύπων δόμησης και την υιοθέτηση καλών πρακτικών. Επίσης για την ενθάρρυνση των ιδεών, των θεωρητικών προσεγγίσεων και την αναβάθμιση του πολιτισμού της καθημερινότητας όλων. Ενισχύουν την αρχιτεκτονική συζήτηση και το ενδιαφέρον για τη δημιουργική παραγωγή δομημένων χώρων και τόπων»¹⁶.

Μετά την επιτυχία του διαγωνισμού και την άμεση ανταπόκριση και συμμετοχή των διαγωνιζόμενων, ήταν επόμενο ότι οι «Χ4» διαγωνισμοί θα συνεχιστούν, με την ΕΑΧΑ ΑΕ να εμφανίζεται πάντα σαν διοργανώτρια αρχή. Μετά το Αθήνα Χ4 (2011) ακολούθησε το Θεσσαλονίκη Χ4 (2012), το Ηράκλειο Χ4 (2013), το Κοζάνη Χ4 (2014) και το Βόλος Χ4 (2014). Το 2014 ήταν η χρονιά που

¹⁵ Πάνος Δραγώνας και Άννα Σκιαδά, «Κατάλογος 13η Διεθνής Έκθεσης Αρχιτεκτονικής – la Biennale di Venezia, MADE IN ATHENS» (Αθήνα, LTH advertising, 2012), 27–32.

¹⁶ Γιώργος Τριανταφύλλου, «ΑΘΗΝΑ Χ 4 – ΔΙΑΓΩΝΙΣΜΟΣ ΙΔΕΩΝ ΓΙΑ ΤΗΝ ΠΟΛΗ», 11 Φεβρουαρίου 2011.

διεξήχθησαν οι τελευταίοι διαγωνισμοί, αφού μετά την κατάργηση της εταιρίας και την μεταφορά των αρμοδιοτήτων της στο ΥΠΕΚΑ (Υπουργείο Περιβάλλοντος, Ενέργειας και Κλιματικής Αλλαγής), δεν πάρθηκε ξανά κάποια παρόμοια πρωτοβουλία από τους δημόσιους φορείς.

Το Αθήνα Χ4 φιλοδοξούσε σε λύσεις που αφορούσαν τον πυρήνα του αστικού χώρου, το Οικοδομικό Τετράγωνο. Η προκήρυξη του διαγωνισμού περιγράφει: «Σκοπός του Διαγωνισμού είναι η αναζήτηση προτάσεων για το βασικό κύτταρο της πόλης, το Οικοδομικό Τετράγωνο. Επειδή η Ελληνική πόλη χαρακτηρίζεται από μικρά οικοδομικά τετράγωνα με πυκνό δίκτυο δρόμων, στενά πεζοδρόμια και κατακερματισμένους χώρους πρασίνου, στόχος είναι η δημιουργία ενός μεγαλύτερου πλέον οικοδομικού τετραγώνου (οικοδομικά τετράγωνα Χ4, Αθήνα Χ4) που θα επηρεάσει θετικά το μικροκλίμα της περιοχής, την ποιότητα ζωής, την εικόνα αλλά και τη λειτουργία του δημόσιου χώρου». Κριτήριο για την αξιολόγηση των προτάσεων ήταν πως η λύση που πρότειναν έπρεπε να μπορεί να εφαρμοστεί και σε άλλες υποβαθμισμένες περιοχές της Αττικής και κατ' επέκταση και σε άλλες περιοχές της Ελλάδας που επικρατούν παρόμοιες συνθήκες. Έπρεπε επομένως οι λύσεις να είναι ευέλικτες και προσαρμοστικές¹⁷.

¹⁷ Θεοδώρα Γαλάνη, «ΠΕΡΙΛΗΨΗ ΠΡΟΚΗΡΥΞΗΣ ΔΙΑΓΩΝΙΣΜΟΥ ΙΔΕΩΝ «ΑΘΗΝΑ Χ 4» (Αθήνα, 21 Οκτωβρίου 2010).

Ο διαγωνισμός παρουσιάζει ορισμένα χαρακτηριστικά που τον έκαναν να ξεχωρίσει: Απευθυνόταν σε νέους αρχιτέκτονες, έως και 40 ετών, και τους έδωσε την ελευθερία να διαλέξουν οι ίδιοι το οικόπεδο το οποίο καλούνται να μελετήσουν. Μπορούσαν να διαλέξουν ελεύθερα 4 τυπικά οικοδομικά τετράγωνα σε γειτονιές του κέντρου της Αθήνας με υποβαθμισμένο αστικό περιβάλλον και να σχεδιάσουν τον «σταυρό» που σχηματίζουν οι δρόμοι που περνούν από αυτά, συνδυάζοντάς τους με κενούς ή ακάλυπτους χώρους που ενδεχομένως να υπάρχουν. Η σημασία της επιλογής αυτής ήταν καθοριστική καθώς ο κάθε συμμετέχοντας καλούνταν να καταγράψει και να αξιολογήσει τα κριτήρια υποβάθμισης της εκάστοτε γειτονιάς, θέτοντας το πλαίσιο και τις βασικές αρχές του σχεδιασμού της πρότασής του.

Παράλληλα σημαντικό είναι το γεγονός πως το Αθήνα Χ4 έφερε στην επιφάνεια το αστικό τοπίο σαν ένα χώρο που χρήζει σχεδιασμού. Σε αντίθεση με την παραδοσιακή σκέψη που επικεντρώνεται στον σχεδιασμό του κτιρίου ως ανεξάρτητη μονάδα και αφήνει τους εξωτερικούς χώρους σχεδόν ανεπεξέργαστους, η προσέγγιση αυτή θέτει τα κτήρια σαν μια γκρι, αμετάβλητη ζώνη. Ο σχεδιασμός αφορά αποκλειστικά τον ελεύθερο χώρο μεταξύ των κτηρίων. Χαρακτηριστικά η Πρόεδρος και Διευθύνουσα Σύμβουλος της ΕΑΧΑ ΑΕ, Ντόρα Γαλάνη, αναφέρει: «Ήταν μια νέα προσέγγιση που επιτρέπει να

δούμε τα ίδια κτήρια, τους ίδιους δημόσιους χώρους αλλιώς. Ίσως καταφέρει να μας κάνει να νιώσουμε ότι ανήκουμε στους χώρους που περιβάλλουν και επηρεάζουν τον ιδιωτικό χώρο μας και ότι αυτοί οι δημόσιοι χώροι, οι χώροι της κοινωνικής πύκνωσης, αφορούν τον κάθε έναν από εμάς»¹⁸.

Η κριτική επιτροπή του διαγωνισμού αποτελούνταν από επτά μέλη, από τα οποία όλα ήταν αρχιτέκτονες, οριζόμενοι από την διοργανώτρια αρχή και εγκεκριμένοι από τον χορηγό του διαγωνισμού, την Εθνική Τράπεζα της Ελλάδος. Συνολικά αποδόθηκαν πέντε ισότιμα έπαθλα, που αν και διαχειρίζονταν το οικοδομικό τετράγωνο με διαφορετικό τρόπο, ακολουθούσαν ορισμένους κοινούς στρατηγικούς στόχους.

Αρχικά, κοινό στοιχείο πολλών προτάσεων ήταν η ανάγκη του αστικού χώρου για νέους πράσινους χώρους. Το NOT* (Στέλλα Παντελιά, Κωνσταντίνος Παπαδημητρακόπουλος, Jordi Barri) χώριζε την πρόταση σε δύο μέρη ένα εξωστρεφές και ένα εσωστρεφές, δίνοντας στον επισκέπτη την δυνατότητα να επιλέξει σε ποια διαδρομή θα περιηγηθεί. Το εσωστρεφές μέρος αναφέρεται σε έναν αστικό κήπο **εικόνα 9**, ο οποίος ήταν περιτοιχισμένος και φυτεμένος με σπωροφόρα δέντρα και αρωματικά ελληνικά φυτά και προσέφερε ηρεμία και ησυχία μακριά

¹⁸ Πάνος Δραγώνας και Άννα Σκιαδά, «Κατάλογος 13η Διεθνής Έκθεσης Αρχιτεκτονικής – la Biennale di Venezia, MADE IN ATHENS» (Αθήνα, LTH advertising, 2012), 27-32.

Εικόνα 9:
NOT*
άποψη
εσπεριδοειδών
επί της οδού
Μυκάλης

από τη κίνηση των αυτοκινήτων. Αντίστοιχα η Ανδρονίκη Γιαννάτου επιδίωξε με την πρότασή της την δημιουργία μιας θεατρικής αυλής μέσα στη φύση, ενώ το Plaza+Park (Θάλεια Βογιατζόγλου, Θάνος Μπαμπανέλος) μιλούσε και αυτό για μια πρόταση με 2 όψεις, από τις οποίες η μία αποτελούνταν από ένα πάρκο, έναν πράσινο, εσωστρεφή και πυκνό τόπο περιπάτου και απόδρασης¹⁹ **Εικόνα 10**. Το e_co_llectiva (Κατερίνα Πέτσιου, Θανάσης Πολυζωίδης) έθιγε και αυτό την ιδέα ενός ενιαίου αστικού πάρκου – κήπου, που όμως συνδυάζεται με τις νέες τεχνολογίες. Διαμόρφωνε μια διαδρομή-περιήγηση που διασχίζει κήπους με διαφορετικές ποικιλίες

¹⁹Γιώργος Τριανταφύλλου, «ΑΘΗΝΑ Χ 4 – ΔΙΑΓΩΝΙΣΜΟΣ ΙΔΕΩΝ ΓΙΑ ΤΗΝ ΠΟΛΗ», 11 Φεβρουαρίου 2011.

εικόνα 10:

Plaza+Park
Η ψηλή βλάστηση δημιουργεί μια αγκαλιά που επανακαθορίζει τη σχέση του χρήστη με το γνώριμο αστικό περιβάλλον

καλλιέργειών, εισάγοντας την έννοια του αστικού "αγροτεμαχίου" **εικόνα 11**. Αυτοί οι κήποι περιλάμβαναν κήπους με ξηροθερμικά αρωματικά φυτά, αγρωστώδεις κήπους, περιβόλια με σπυροκηπευτικά και κήπους με σπυροφόρα δένδρα. Το κάθε "αγροτεμάχιο" ήταν διαφορετικό και φέρει διαφορετικές ποιότητες. Σε ορισμένα τμήματα, υπήρχαν ψηλοί θάμνοι που λειτουργούσαν ως φυτικά φράγματα και αναρριχητικά φυτά που συμμετείχαν στις πράσινες βιοκλιματικές όψεις των κτηρίων²⁰.

εικόνα 11:

e_co_llectiva
προοπτική απεικόνιση του σημείου της εισόδου στην διαδρομή

²⁰Πρόδρομος Νικηφορίδης και Παρασκευή Κωνσταντάρα, «public city: ΘΕΣΣΑΛΟΝΙΚΗ 2011» (Θεσσαλονίκη, ΙΑΝΟΣ, 2011), 116-119.

Συμπληρωματικά με την φύτευση, οι περισσότερες προτάσεις παρουσίαζαν ανοιχτούς χώρους κοινωνικής αλληλεπίδρασης, που είχαν κάθε φορά διαφορετική μορφή. Το 2ο μέρος της πρότασης NOT*, το εξωστρεφές, συμπεριλάμβανε έναν πεζόδρομο, δηλαδή έναν ελεύθερο, ανοιχτό αστικό χώρο που έρχεται να παραλάβει την κοινωνική δραστηριότητα²¹. Παρόμοια, η 2η όψη της πρότασης Plaza+Park περιλάμβανε μια πλατεία, έναν αστικό, ανοιχτό και φωτεινό τόπο συνάθροισης και κοινωνικοποίησης [εικόνα 12]. Όπως παρατηρείται και στις δύο αυτές προτάσεις κυριαρχεί η ίδια λογική: Ο επισκέπτης καλείται κάθε φορά να επιλέξει ανάμεσα σε έναν εσωστρεφή χώρο όπου κυριαρχεί έντονη φύτευση και ατομικότητα, σαν ένας χώρος απόδρασης, και σε έναν άλλο, εξωστρεφή χώρο έντονης κοινωνικότητας, έναν χώρο συγκέντρωσης. Στο e_co_lectiva φαίνεται να επικρατούσε μια άλλη συνθήκη. Ενώ και εδώ υπάρχει φύτευση, δεν είναι διαχωρισμένη από την υπόλοιπη διαδρομή, αλλά αποτελεί μέρος της [εικόνα 13]. Η διαδρομή συγκροτούνταν από μια ξύλινη πλατφόρμα που σε όλο το μήκος της υπήρχαν τοποθετημένα τα "αγροτεμάχια" που προαναφέρθηκαν²².

²¹Γιώργος Τριανταφύλλου, «ΑΘΗΝΑ Χ 4 – ΔΙΑΓΩΝΙΣΜΟΣ ΙΔΕΩΝ ΓΙΑ ΤΗΝ ΠΟΛΗ», 11 Φεβρουαρίου 2011.

²²Πρόδρομος Νικηφορίδης και Παρασκευή Κωνσταντάρα, «public city: ΘΕΣΣΑΛΟΝΙΚΗ 2011» (Θεσσαλονίκη, ΙΑΝΟΣ, 2011), 116-119.

Εικόνα 12:

Plaza+Park

Η ροή της πλατείας μέσα στο κτιριακό δοχείο αναδεικνύει τις αρετές του αστικού τοπίου

Εικόνα 13:

e_co_llectiva

Η φύτευση αποτελεί μέρος της υπόλοιπης διαδρομής

Ακόμα ένα θέμα που φαίνεται να απασχόλησε ιδιαίτερα τους διαγωνιζόμενους είναι ο επαναπροσδιορισμός της έννοιας της γειτονιάς. Το NOT* αναδεικνύει έναν χώρο που ενεργοποιεί και ενοποιεί τη γειτονιά με ήπιες χρήσεις και χώρους δράσεων, ενώ το e_co_llectiva παρουσίαζε την έννοια της υπεργειτονιάς: Η χρήση του διαδικτύου και οι εφήμερες δράσεις που θα οργανώνονταν, προωθούσαν την ενσωμάτωση των κατοίκων και από διαφορετικά οικοδομικά τετράγωνα με σκοπό η πρόταση να συνδεθεί με ένα ευρύτερο δίκτυο ανθρώπων.

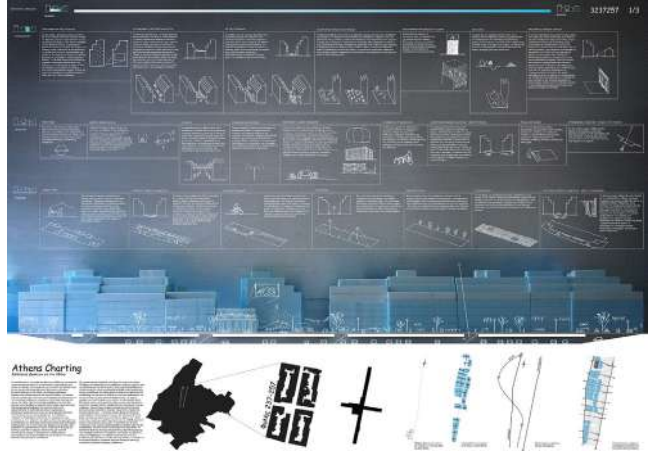
Athens Charting – AREA

Η πρόταση που ξεχώρισε με την μετέπειτα συμμετοχή της στην έκθεση της Μπιενάλε αρχιτεκτονικής της Βενετίας, ήταν αυτή του Athens Charting **[εικόνα 14]**, των αρχιτεκτόνων AREA (Στυλιανή Δαούτη, Γιώργος Μητρούλιας, Μιχάλης Ραυτόπουλος). Για το πλαίσιο στο οποίο αποφάσισαν να ασχοληθούν με το Αθήνα Χ4, μιλά η Στέλλα Δαούτη:

«Ο διαγωνισμός είχε τον χαρακτήρα του πιλοτικού που σίγουρα μας προσέλκυσε. Ήταν ένα θέμα το οποίο ήταν κάτι το διαφορετικό. Η αλήθεια είναι ότι τότε το γραφείο μας ξεκινούσε οπότε δεν μπορώ να πω ότι είχαμε τεράστια εμπειρία με διαγωνισμούς τότε ειδικά στην Ελλάδα, αλλά το θέμα είχε τρομερό ενδιαφέρον. Επίσης ήταν από έναν δημόσιο φορέα, την ΕΑΧΑ, που ήταν ένας φορέας που έκανε έργο οπότε υπήρχε και μια σκέψη ότι αυτό μπορεί να πάρει μια μορφή υλοποίησης. Απαντούσε ακόμη, σε ένα πολύ ενδιαφέρον ερώτημα για την κλίμακα της πόλης, δηλαδή για πρώτη φορά βλέπουμε κάτι που είναι σε μια μεγαλύτερη κλίμακα από αυτό που έχουμε συνηθίσει. Δεν είναι συχνό φαινόμενο να γίνονται διαγωνισμοί πολεοδομικού χαρακτήρα και η ιδέα ενός σούπερ οικοδομικού τετραγώνου, ήταν κάτι πολύ ενδιαφέρον».

Εικόνα 14:

Athens
Charting
AREA
Πινακίδα
διαγωνισμού
Αθήνα Χ4

Σκοπός της πρότασης ήταν η ανάδειξη της Αθήνας ως μια πόλη με ετερογένεια, πλούσιο αστικό ιστό και πολυεπίπεδη κοινωνική διαστρωμάτωση. Η γειτονιά θα κρατούσε την μορφή που έχει σήμερα (ως προς τις κοινωνικές σχέσεις των κατοίκων της) και στόχος ήταν η ανάδειξη των χαρακτηριστικών της και η βελτίωση της ποιότητας ζωής των κατοίκων μέσα από την αξιοποίηση των υφιστάμενων πόρων και δυνατοτήτων. Η συγκεκριμένη πρόταση παρουσίαζε μια ευέλικτη στρατηγική που μπορεί να ρυθμίζεται και να προσαρμόζεται στην πορεία του χρόνου, αναδεικνύοντας το διαρκές και διαχρονικό χαρακτήρα της πόλης και την ανάγκη για διαρκή προσαρμογή σε νέα δεδομένα και προκλήσεις. Πρότεινε ορισμένες βραχυπρόθεσμες τακτικές που είχαν την δυνατότητα να υλοποιηθούν με ελάχιστες δαπάνες, και άλλες πιο μακροπρόθεσμες, οι οποίες έχρηζαν χρηματικής επιχορήγησης [Εικόνα 15]. Οι δράσεις αυτές διακρίνονταν ανάλογα με τη

χωρική τους σημασία: σε επιφανειακές, σημειακές και γραμμικές δράσεις²³.

εικόνα 15:

Athens
Charting
AREA
βραχυπρόθε-
σμες τακτικές
επέμβασης

«Επηρεαστήκαμε σίγουρα από τάσεις που υπήρχαν σε άλλες ευρωπαϊκές πόλεις, ακόμα και παλιότερα ή εκείνη την περίοδο, οι οποίες δεν μιλούσαν για μια αρχιτεκτονική λύση η οποία θα ήταν παγιωμένη και θα είχε ένα πολύ συγκεκριμένο σχεδιαστικά αποτέλεσμα. Υπήρχε μια στροφή σε κάτι που ήταν περισσότερο μια πολεοδομική στρατηγική και λιγότερο κάτι που σχεδιάζεις μέχρι το τέλος. Οπότε από την αρχή είχαμε αποφασίσει η πρότασή μας να πάρει αυτόν τον δρόμο και στην παρουσίαση να μην έχουμε τελικές εικόνες για το τι είναι αυτό ακριβώς που προτείνουμε. Ήταν μια πολύ ξεκάθαρη

²³Ματένια Χατζηγεωργίου και Μαρία Βασιλάκη, «Κατάλογος Έκθεσης Διαγωνισμού Αθηνά Χ4» (Αθήνα: ΕΑΧΑ ΑΕ, 2011).

απόφαση από την αρχή για το που θέλαμε να πάει αυτή η πρόταση. Κύριο κομμάτι της, ήταν αυτός ο κατάλογος, αυτός ο χάρτης, από πιθανές παρεμβάσεις, οι οποίες εξαρτιόνταν από μια σειρά πραγμάτων: από τους κατοίκους της πόλης και από το που θα βρίσκονταν χρήματα και πόσα χρήματα θα ήταν αυτά, οπότε από την χρηματοδότηση των παρεμβάσεων. Υπήρχε μια τεράστια ευελιξία σε βάθος χρόνου, γιατί είναι πολύ δύσκολο να ορίσεις σήμερα μια συγκεκριμένη μορφή που θα πάρει το οικοδομικό τετράγωνο, όταν αυτό θα υλοποιηθεί σε βάθος δεκαετίας. Οπότε αυτό, είμασταν σίγουροι ότι θέλαμε ήταν να δώσουμε την μέγιστη δυνατή ευελιξία και η στρατηγική μας ήταν ένα εργαλείο με το οποίο θα μπορούσε να εξελιχθεί ο σχεδιασμός σε βάθος χρόνου κυρίως». (Σ. Δαούτη)

Η περιοχή που επιλέχθηκε ήταν αυτή των Κάτω Πατησίων και ειδικότερα η συμβολή των οδών Φυλής και Ολυμπίας **ΕΙΚΟΝΕΣ 16, 17**. Η επιλογή προέκυψε από το γεγονός πως η συγκεκριμένη περιοχή είχε την προοπτική να δεχθεί ακόμα μεγαλύτερη υποβάθμιση τα επόμενα χρόνια, ειδικά λαμβάνοντας υπόψη τις προβλέψεις για την αναβάθμιση του κέντρου της Αθήνας και την μεταφορά των προβλημάτων που υπάρχουν σε αυτό²⁴.

²⁴Ματένια Χατζηγεωργίου και Μαρία Βασιλάκη, «Κατάλογος Έκθεσης Διαγωνισμού Αθηνά Χ4» (Αθήνα: ΕΑΧΑ ΑΕ, 2011).

«Ήταν μια περιοχή που καταρχάς μας ήταν γνώριμη, την είχαμε ζήσει. Μέναμε τότε και οι τρεις εκεί κοντά και την είχαμε ζήσει στα καλά της και την είχαμε δει να φθείρεται και να υποβαθμίζεται. Είχε πολλά συστατικά που μας κίνησαν το ενδιαφέρον. Ήταν ακόμα μια γειτονιά σχετικά ζωντανή, είχε διαφορετικούς πληθυσμούς, είχε κτήρια από διαφορετικές τάσεις και από διαφορετικές χρονολογίες, οπότε υπήρχε μια μεγάλη ποικιλία θεωρήσαμε σε αυτό το κομμάτι των τεσσάρων οικοδομικών τετραγώνων, έτσι ώστε με τον πιλοτικό χαρακτήρα που είχε η πρότασή μας να μπορέσουμε να δείξουμε και μια ποικιλία στις παρεμβάσεις που θα μπορούσαν να γίνουν». (Σ. Δαούτη)

Εικόνα 16:

Athens
Charting
AREA
Τομή κατά
μήκος οδού
Φυλής

Εικόνα 17:

Athens
Charting
AREA
Τομή κατά
μήκος οδού
Ολυμπίας

ΜΕΡΟΣ Γ' – ΘΕΣΣΑΛΟΝΙΚΗ Χ4

Σε συνέχεια του πρώτου διαγωνισμού Αθήνα Χ4, προκηρύχθηκε το 2012 ο διαγωνισμός Θεσσαλονίκη Χ4 και διεξάχθηκε για ακόμη μια φορά από την Ενοποίηση Αρχαιολογικών Χώρων και Αναπλάσεις Α.Ε. (ΕΑΧΑ ΑΕ), η οποία αναφέρεται στην αναλυτική προκήρυξη του διαγωνισμού ως διοργανώτρια αρχή. Αντικείμενο μελέτης παραμένει το Οικοδομικό Τετράγωνο, ως το βασικό κύτταρο της πόλης και ο σκοπός του διαγωνισμού περιγράφεται στην προκήρυξη ως εξής: «Σκοπός του Διαγωνισμού είναι η αναζήτηση Προτάσεων για το βασικό κύτταρο της πόλης, το Οικοδομικό Τετράγωνο. Επειδή η Ελληνική πόλη χαρακτηρίζεται από μικρά οικοδομικά τετράγωνα με πυκνό δίκτυο δρόμων, στενά πεζοδρόμια και κατακερματισμένους χώρους πρασίνου, στόχος είναι η δημιουργία ενός μεγαλύτερου πλέον οικοδομικού τετραγώνου (οικοδομικά τετράγωνα Χ 4, Θεσσαλονίκη Χ 4) που θα επηρεάσει θετικά το μικροκλίμα της περιοχής, την ποιότητα ζωής, την εικόνα αλλά και τη λειτουργία του δημόσιου χώρου. Ειδικότερα, πέραν της αισθητικής αναβάθμισης και βελτίωσης, οι Προτάσεις πρέπει να στοχεύουν στην κυκλοφοριακή εξυπηρέτηση των κατοίκων, στην κατά το δυνατόν απομάκρυνση του αυτοκινήτου και στην βελτίωση της ποιότητας ζωής (μείωση ρύπων, θορύβων, εξασφάλιση της προσβασιμότητας για ειδικές ομάδες και

ΑΜΕΑ, βιοκλιματική προσέγγιση κ.λπ)»²⁵.

Αντίστοιχα, δικαίωμα συμμετοχής είχαν νέοι αρχιτέκτονες έως 40 ετών και ζητούμενο του διαγωνισμού ήταν η ελεύθερη επιλογή τουλάχιστον τεσσάρων τυπικών οικοδομικών τετραγώνων σε γειτονίες του Δήμου Θεσσαλονίκης, εκτός όμως του ιστορικού κέντρου της πόλης. Οι περιοχές αυτές έπρεπε να χαρακτηρίζονται από υποβαθμισμένο αστικό περιβάλλον που οφείλεται ενδεικτικά σε υψηλούς συντελεστές δόμησης, σε υψηλή πυκνότητα κατοίκησης, στην έλλειψη πράσινων χώρων, κοινόχρηστων εκτάσεων ή κοινωφελών υποδομών, στην απαξίωση παλαιού κτηριακού αποθέματος κ.λπ. Διαθέσιμοι προς αξιοποίηση ήταν οι υφιστάμενοι κοινόχρηστοι χώροι και η πρόταση ήταν καλό να διαθέτει όσο περισσότερο γίνεται πιλοτικό χαρακτήρα.

Η χρηματοδότηση του Θεσσαλονίκη Χ4 έγινε από το Πράσινο Ταμείο του Υπουργείου Περιβάλλοντος, Ενέργειας και Κλιματικής Αλλαγής (ΥΠΕΚΑ). Η κριτική επιτροπή παρέμεινε επταμελής και τα μέλη της ορίστηκαν ως εξής: η διοργανώτρια αρχή, ΕΑΧΑ σε συνεργασία με τον Δήμο Θεσσαλονίκης όρισαν έναν κριτή «εκ προσωπικοτήτων» και ακόμα δύο κριτές και οι υπόλοιποι τέσσερις κληρώθηκαν από τον κατάλογο κριτών του ΥΠΕ-

²⁵ Θεοδώρα Γαλάνη, «ΑΝΑΛΥΤΙΚΗ ΠΡΟΚΗΡΥΞΗ ΑΡΧΙΤΕΚΤΟΝΙΚΟΥ ΔΙΑΓΩΝΙΣΜΟΥ ΙΔΕΩΝ ΘΕΣΣΑΛΟΝΙΚΗ Χ4» (Αθήνα, 29 Μαΐου 2012).

ΚΑ²⁶. Τα έπαθλα που αποδόθηκαν ήταν πέ-
ντε ισότιμα και οι λύσεις των προτάσεων αυ-
τών, κινήθηκαν πάνω σε κάποιους κοινούς
άξονες.

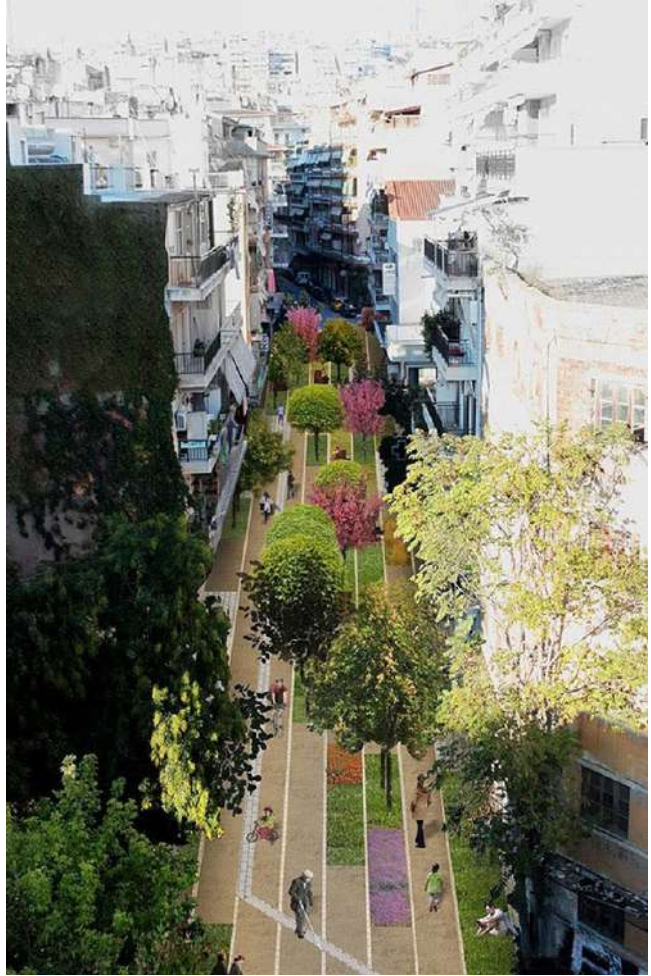
Αρχικά κοινό χαρακτηριστικό των
προτάσεων ήταν το γεγονός πως και τα πέ-
ντε βραβεία προέβλεπαν την απόσυρση των
αυτοκινήτων από τα οικοδομικά τετράγωνα
που επιλέχθηκαν και κατ' επέκταση την δη-
μιουργία ορισμένων νέων συστημάτων κίνη-
σης. Χαρακτηριστικό παράδειγμα αποτελεί
η πρόταση της Ασημίνας Χατζημανώλη, της
Αλεξάνδρας Μαραντίδου και του Γεώργιου
Πέτρου Λαζαρίδη, στην περιοχή της πλα-
τείας Μαβίλης και ειδικότερα στις διασταυ-
ρούμενες οδούς Μαβίλη, Κωστή Παλαμά και
Γλάδστωνος, καθώς και την οδό Φειδίου και
τμήμα της οδού Ζεφύρων. Η γενική στρατη-
γική αφορούσε τον ανασχεδιασμό των οδών
σε ένα σύστημα που θα είχε την μορφή «λω-
ρίδων» **εικόνα 18**. Η πρόταση προέβλεπε
την δημιουργία δρόμων ήπιας κυκλοφορί-
ας, όπου η διέλευση των οχημάτων δεν θα
απαγορεύεται καθολικά, αλλά η κίνησή τους
θα είναι σε κάθε περίπτωση ήπια, στις οδούς
Μαβίλη-Παλαμά-Γλάδστωνος και Φειδί-
ου-Ζεφύρων. Ταυτόχρονα πρότεινε λύσεις
ελεγχόμενης στάθμευσης με καθορισμένο
αριθμό διαθέσιμων θέσεων στάθμευσης.

Ο πεζόδρομος αποτελεί ακόμα ένα

²⁶Θεοδώρα Γαλάνη, «ΑΝΑΛΥΤΙΚΗ ΠΡΟΚΗΡΥΞΗ ΑΡΧΙΤΕΚΤΟ-
ΝΙΚΟΥ ΔΙΑΓΩΝΙΣΜΟΥ ΙΔΕΩΝ ΘΕΣΣΑΛΟΝΙΚΗ Χ4» (Αθήνα, 29
Μαΐου 2012).

Εικόνα 18:

Ασημίνα
Χατζημανώλη,
Αλεξάνδρα
Μαραντίδου,
Γεώργιος
Πέτρου
Λαζαρίδης
Ανάπλαση
της πλατείας
Μαβίλη.

σύστημα που επιλέχθηκε από πολλές προτάσεις. Ο Θωμάς Δαλαμπούρας, η Παναγιώτα Στεργίου και ο Εμμανουήλ Ταβλαδάκης, με την πρότασή τους στην περιοχή της Αγίας Τριάδος, στις οδούς Δελφών, την λεωφόρο Στράτου, Β. Όλγας, Ευζώνων και Μπότσαρη, κάνουν λόγο για ένα νέο, δεύτερο δίκτυο κυκλοφορίας που εκμεταλλευόταν τους σταυρούς που σχηματίζονταν από την συνένωση

των οικοδομικών τετραγώνων και περιείχε ένα σύστημα πεζόδρομων, για την ελεύθερη κίνηση πεζών και ποδηλάτων. Παρόμοια η Ανδριάνα Λίμπα και η Παναγιώτα Μουρατίδου, στην περιοχή των εργατικών κατοικιών κοντά στην οδό Κλεάνθους με την πρόταση «Κοινός Τόπος» **εικόνα 19**, υποστήριζαν την κατάργηση του σαφούς διαχωρισμού δημόσιου – ιδιωτικού υπό το πρίσμα του ενιαίου χαρακτηρισμού τους ως κοινόχρηστο χώρο και προέβλεπαν στον σχεδιασμό τριών αστικών πλατειών που θα λειτουργούσαν ως κομβικά σημεία σύνδεσης ενός μεγαλύτερου κεντρικού περιπάτου με τους παρακείμενους υπαίθριους χώρους της περιοχής²⁷.

εικόνα 19:
Ανδριάνα
Λίμπα,
Παναγιώτα
Μουρατίδου
«Κοινός Τόπος»

Ένα ακόμα θέμα που απασχόλησε ιδιαίτερα τους συμμετέχοντες του Θεσσαλονί-

²⁷Γιώργος Τριανταφύλλου, «ΘΕΣΣΑΛΟΝΙΚΗ Χ4 – ΑΡΧΙΤΕΚΤΟΝΙΚΟΣ ΔΙΑΓΩΝΙΣΜΟΣ ΙΔΕΩΝ ΝΕΩΝ ΑΡΧΙΤΕΚΤΟΝΩΝ», 27 Ιανουαρίου 2013.

κη Χ4, ήταν η έλλειψη των αστικών, πράσινων περιοχών. Το θέμα του πρασίνου φαίνεται να κυριάρχησε σε κάθε μια από τις πέντε διακεκριμένες προτάσεις. Στην πρόταση της περιοχής Μαβίλης ανάμεσα στις παρεμβάσεις που είχαν σχεδιαστεί, υπήρχαν και αυτές για την βελτίωση του μικροκλίματος με την ενίσχυση του αστικού πρασίνου. Ειδικότερα, σύμφωνα με όσα περιγράφονταν στην μελέτη, θα φυτεύονταν δέντρα, θαμνώδη και ποώδη φυτά, με τρόπο τέτοιο ώστε να υπάρχει εναλλαγή χρωμάτων ανάλογα με τα στάδια της ανθοφορίας και του φυλλώματος των φυτών [εικόνα 20]. Με σκοπό ακόμα, να οικειοποιηθούν οι κάτοικοι τον νέο αυτό δημόσιο χώρο, υπήρχε πρόβλεψη για την δημιουργία ειδικών χώρων, όπου θα μπορούσαν οι ίδιοι να τοποθετήσουν και να φροντίσουν τα φυτά τους. Στην περιοχή των εργατικών

εικόνα 20:

Ασημίνα
Χατζημανώλη,
Αλεξάνδρα
Μαραντίδου,
Γεώργιος
Πέτρου
Λαζαρίδης
Ανάπλαση
της πλατείας
Μαβίλη.

κατοικιών της Κλεάνθους η διάχυση του πρασίνου στις τρεις διαστάσεις του χώρου λειτουργούσε ως συνδετήριο αντιληπτικό στοιχείο σχεδιασμού ολόκληρης της περιο-

χής. Σε αυτήν την περίπτωση, εκτός από το στοιχείο του πρασίνου στην βιοκλιματική αναβάθμιση της περιοχής συμμετέχει και το υδάτινο στοιχείο, που εμφανίζεται στις δύο από τις τρεις πλατείες σε μορφή πίδακα. Στην περιοχή Χαριλάου στις οδούς Μαρσλή, Φαίδρας, Ατρείδων και Αλκυόνης, με δρόμους μελέτης το «σταυρό» των οδών Αμφιτρίτης και Αδριανουπόλεως, η Μαρίνα-Ιώ Τζάννες και η Αικατερίνη Φούκα πρότειναν έναν οριοθετημένο, κλειστό σταυρό, με έντονο το στοιχείο της ιδιωτικότητας **Εικόνα 21**. Ο χώρος καλυπτόταν από ελαφρά δικτυώματα πράσινων πετασμάτων που σκίαζαν τον δημοσίο χώρο και για ακόμη μία φορά αποτελούσαν αποτέλεσμα μιας μεθοδικής κλιματικής ανάλυσης της περιοχής²⁸.

Εικόνα 21:
Μαρίνα-Ιώ
Τζάννες,
Αικατερίνη
Φούκα
Ανάπλαση
της περιοχής
Χαριλάου

²⁸Γιώργος Τριανταφύλλου, «ΘΕΣΣΑΛΟΝΙΚΗ Χ4 – ΑΡΧΙΤΕΚΤΟΝΙΚΟΣ ΔΙΑΓΩΝΙΣΜΟΣ ΙΔΕΩΝ ΝΕΩΝ ΑΡΧΙΤΕΚΤΟΝΩΝ», 27 Ιανουαρίου 2013.

Ανάπλαση περιοχής Πατριάρχου Γρηγορίου Ε' – Μαρία Στεφανίδη, Παναγιώτης Τσιμπιρίδης

Μια πρόταση με ξεκάθαρες προθέσεις αναφορικά με τις τροχιές κίνησης και έντονο το στοιχείο του πρασίνου, ήταν εκείνη της Μαρίας Στεφανίδη και του Παναγιώτη Τσιμπιρίδη, στην περιοχή Πατριάρχου Γρηγορίου Ε' **εικόνα 22**, που περιγράφεται από τις οδούς Μαυρομιχάλη, Ζουμετίκου, Ατρείδων, Σισύφου, Χορν και Καραμανλή. Η Μαρία Στεφανίδη αναλύει το πλαίσιο που οδήγησε στην συμμετοχή στον διαγωνισμό Θεσσαλονίκη Χ4:

«Ήταν μια περίοδος που και για εμάς ήταν μεταβατική. Είχαμε γυρίσει από την Νέα Υόρκη που ζούσαμε, δουλεύαμε και είχαμε σπουδάσει εκεί. Εμάς η εμπειρία μας ήταν ότι γυρνώντας από ένα μητροπολιτικό περιβάλλον της Νέας Υόρκης, είχαμε εκτεθεί σε διάφορα πράγματα που έχουν να κάνουν με άλλη κλίμακα και βιώματος του αστικού χώρου. Σε ότι αφορά τον τρόπο προσέγγισης σχεδιασμού εκείνη την περίοδο (στις αρχές του 2010 με 2012), βιώναμε κάποια πράγματα που για εμάς ήταν κάτι που δεν περιμέναμε σε ένα μητροπολιτικό περιβάλλον. Οι άνθρωποι εκεί και ο σχεδιασμός -ειδικά του αστικού χώρου- και οι πρωτοβουλίες που παίρνονταν από διάφορες, είτε μεγάλες είτε μικρές οντότητες, και από το design com-

munity, έδινε πολύ έμφαση στο περιβαλλοντικό κομμάτι· δηλαδή στην ένταξη της κοινότητας στα ζητήματα σχεδιασμού και στο κομμάτι του πως τελικά μπορεί ό,τι αφορά την φύση, το φυσικό περιβάλλον και την φύτευση (ακόμα και σε αυτά που είναι βρώσιμα), να ενταχθεί στο αστικό τοπίο. Το **urban farming*** τότε είχε εισαχθεί πολύ στην κουβέντα και στην υλοποίηση διαφόρων έργων, τα οποία βλέπαμε όχι απλά να σχεδιάζονται αλλά και να λειτουργούν. Γυρνώντας από την Νέα Υόρκη, μετά από αρκετά χρόνια, μας φάνηκε πολύ ωραία η διοργάνωση του Θεσσαλονίκη Χ4. Μας φάνηκε πολύ ωραία αφορμή να επιστρέψουμε και να καταπιεστούμε με κάτι σχεδιαστικό στο ελληνικό πλέον επιστητό και περιβάλλον. Είχαμε δει ήδη τα αποτελέσματα και την πορεία του διαγωνισμού Αθήνα Χ4 και ήταν πολύ πλούσιο το υλικό, με ένα μεγάλο εύρος από σχεδιαστικές προτάσεις και συζητήσεις και μας είχε φανεί πολύ ενδιαφέρον. Οπότε το κάναμε πολύ αυθόρμητα και ταίριαζε πολύ με την περίοδο αυτή, να ασχοληθούμε με τον αστικό σχεδιασμό.»

*Το urban farming (αστική καλλιέργεια) αναφέρεται στις πρακτικές που εμπλέκουν την καλλιέργεια, επεξεργασία και διανομή τροφίμων εντός των πόλεων ή των περιχώρων τους. Σε παγκόσμιο επίπεδο, η αστική γεωργία αναπτύσσεται ως ένα κίνημα που έχει ως στόχο την επανασύνδεση της κοινωνίας με

τη γη, μέσω της παραγωγής τοπικών τροφίμων από αστούς καλλιεργητές. Τα τελευταία χρόνια επανέρχεται στο πολιτικό προσκήνιο, στο πλαίσιο της έννοιας της βιώσιμης πόλης, ως ένας «φυσικός χώρος που αναζητά μια βιώσιμη προοπτική», ενώ την ίδια στιγμή διαδραματίζει σημαντικό ρόλο στη λειτουργία του «αστικού μεταβολισμού», αλληλοεπιδρώντας με το αστικό οικοσύστημα και συμβάλλοντας στη βιώσιμη διαχείριση των ενεργειακών και υλικών πόρων και ροών στην πόλη και στην ισορροπία μεταξύ δομημένου και φυσικού περιβάλλοντος²⁹. Στην Ελλάδα, η αστική γεωργία παρουσιάζεται μέσω των δημοτικών λαχανόκηπων, πρωτοβουλιών που εφαρμόζονται από πολλούς Δήμους λόγω της οικονομικής κρίσης και των προβλημάτων κοινωνικής αποστέρησης στο αστικό περιβάλλον. Επιπλέον, κινήματα πολιτών που υποστηρίζουν τη συλλογικότητα και την αυτοδιαχείριση, διοργανώνουν λαχανόκηπους σε κοινόχρηστους, δημόσιους και ανεκμετάλλευτους χώρους, με σκοπό την επανοικειοποίηση του δημόσιου χώρου.

«Ακόμη, ήταν μια ιδιαίτερα οργανωμένη πρωτοβουλία και τα ζητούμενα του διαγωνισμού είχαν ιδιαίτερο ενδιαφέρον. Ήταν πολύ ενδιαφέρον που πρότεινε σαν βασικό

²⁹Nathan McClintock, «Why farm the city? Theorizing urban agriculture through a lens of metabolic rift» (Cambridge Journal of Regions, Economy and Society, Ιούλιος 2010), 191-207.

Εικόνα 22:
Ανάπλαση
της περιοχής
Γρηγορίου Ε',
Μαρία Στεφ-
νίδη,
Παναγιώτης
Τσιμπιρίδης,
Πινακίδα δια-
γωνισμού Θεο-
σαλονίκη Χ4

κύτταρο το οικοδομικό τετράγωνο και την ενοποίηση των οικοδομικών τετραγώνων. Μας έκανε θετική εντύπωση ότι πρώτη φορά σε αρχιτεκτονικό διαγωνισμό αστικού σχεδιασμού στην Ελλάδα έμπαινε το ζήτημα της μικρο-μονάδας, δηλαδή το πως μια κοινότητα μπορεί ουσιαστικά να οργανωθεί με αφορμή μια ενοποίηση των κυττάρων της πόλης, των οικοδομικών τετραγώνων, σαν να συγκροτείται μια υποενοότητα σε σχέση με την κοινότητα, με τους κατοίκους ουσιαστικά που μπορεί να μένουν εκεί».

Η πρόταση επικεντρωνόταν στα κενά του ακάλυπτου και του δρόμου-πεζοδρομίου με τις διασταυρώσεις και τις διαπλάτυνσεις τους. Οι δύο ακάλυπτοι χώροι της περιοχής προσεγγίζονταν από το επίπεδο του πεζοδρομίου, όπου άνοιγαν μέσα άκτιστων οικοπέδων. Σκοπός ήταν η αναδιαμόρφωση του χώρου να μετατρέψει την περιοχή σε σύγχρονη μετα-τεχνολογική αστική εκδοχή της αυλής και της δενδροφυτείας αντίστοιχα. Ο ακάλυπτος παρουσιαζόταν σαν ένας χώρος που έμοιαζε με την αυλή της μονοκατοικίας ή του επαρχιακού αγροτόσπιτου **ΕΙ-**

κόνα 23.

Ο διασπασμένος ιδιοκτησιακά ακάλυπτος χώρος θα επανασυνδεόταν και θα μπορούσε να χρησιμοποιηθεί από το σύνολο των κατοίκων της περιοχής, λαμβάνοντας εξωαστικές χρήσεις όπως η δενδροκομία, η καλλιέργεια κηπευτικών, η πτηνοτροφία και η μελισσοκομία. Ο δρόμος και το πεζοδρόμιο

Εικόνα 23:

Ανάπλαση
της περιοχής
Γρηγορίου Ε',
Μαρία Στεφανίδη,
Παναγιώτης
Τσιμπιρίδης,
Διαμόρφωση
ακάλυπτου
χώρου

θα καταφυτεύονταν, ώστε να διαμορφωνόταν μία δενδροφυτεία από γραμμικές συστοιχίες φυλλοβόλων και αιιθαλών δέντρων,

η οποία κατά τόπους διαμόρφωνε ξέφωτα με καθιστικές ζώνες, παιδότοπο, φυτεμένες επιφάνειες εδάφους, αθλητικές δραστηριότητες [εικόνα 24]. Το έδαφος ακολουθούσε οργανικά τις ρυμοτομικές γραμμές, παραπέμποντας στις εικόνες των υψομετρικών χαρτών και οριοθετώντας μια αστική τοπογραφία από τα ίχνη των ζωνών αυτών. Στην περιοχή έγινε η πρόταση για την πεζοδρόμηση των οδών Ραγκάβη, Πεισίστρατου, Ζουμέτικου, Λαρίσης, Πατρ. Γρηγορίου Ε' σε ένα ενιαίο οικοδομικό τετράγωνο, αποτελούμενο

Εικόνα 24:

Ανάπλαση της περιοχής Γρηγορίου Ε', Μαρία Στεφανίδη, Παναγιώτης Τσιμπιρίδης, Masterplan

από τα οκτώ υπάρχοντα. Παράλληλα η κίνηση των οχημάτων ασφαλείας και επειγόντων και των κατοίκων εντός του πεζοδρόμου, θα γίνονταν μέσω μιας ειδικής ζώνης στο διαμορφωμένο πλακοστρωμένο έδαφος³⁰.

³⁰Μαρία Στεφανίδη και Παναγιώτης Τσιμπιρίδης. «Μελέτη ανάπλασης της περιοχής Πατρ. Γρηγορίου Ε', Χαριλάου, Θεσσαλονίκη.» Αρχιτεκτονική Μελέτη, 2013.

«Σκεφτήκαμε ότι θα ήταν ενδιαφέρον με αφορμή την συγκρότηση μιας κοινότητας, η πρότασή μας να συμπεριλαμβάνει με ενεργό ρόλο τους κατοίκους της περιοχής, ειδικά στην συγκεκριμένη εποχή όπου υπήρχε έντονα η κρίση. Θέλαμε να συνειδητοποιήσουν οι κάτοικοι, ακόμα και αν δεν το είχαν αρθρώσει οι ίδιοι και οι ίδιες σαν ανάγκη, ότι μπορούν να συγκροτούν υπο-κοινότητες μέσα στα πλαίσια ενός δήμου συμμετέχοντας σε ορισμένες δραστηριότητες. Θέλαμε να τους βάλουμε να ασχοληθούν με κάτι που αφορά άμεσα τον τόπο κατοικίας και δράσης τους, δηλαδή σε επίπεδο γειτονιάς, ώστε να μην είναι αποπροσωποποιημένη η διαβίωσή τους.

Με αφορμή την ανάγκη για πρόσβαση στο φυσικό στοιχείο, προτείναμε ο ακάλυπτος να πάρει την μορφή μιας διευρυμένης έννοιας της αυλής του αγροτόσπιτου και μια δενδροφυτεία στον πλατύ δρόμο της περιοχής της Γρηγορίου Ε'. Η αυλή θα χρησιμοποιούνταν από την κοινότητα, που οι άνθρωποι ουσιαστικά θα ασχολούνται με διαδικασίες φύτευσης και κάποιων διαδικασιών που τυπικά συνδέονται με μια αυλή ενός αγροτόσπιτου. Η δενδροφυτεία απαρτιζόνταν από φυλλοβόλα αιθάλη δέντρα που όριζαν ένα ρυθμό **εικόνα 25**. Αυτές ήταν οι βασικές μας κατευθύνσεις. Ουσιαστικά είχαμε εισάγει 2 όρους που τυπικά δεν συνδέονται με τον σχεδιασμό του αστικού περιβάλλοντος. Παράλληλα με αυτούς τους δύο βασικούς πυ-

λώνες κάναμε και κάποιες μικρο-επεμβάσεις: είχαμε προτείνει ένα ξέφωτο με καθιστικά, έναν ορνιθώνα μέσα στον ακάλυπτο, παιδότοπο, σταθμό φόρτισης ηλεκτρικού αυτοκινήτου και κάποιες πιο ήπιες καθιστικές ζώνες που είχαν που είχαν πάλι πολύ έντονη την παρουσία του πρασίνου». (Μ. Στεφανίδη)

Εικόνα 25:

Ανάπλαση
της περιοχής
Γρηγορίου Ε',
Μαρία Στεφανίδη,
Παναγιώτης
Τσιμπιρίδης
Δενδροστοιχίες
από αειθαλή
και φυλλοβόλα
δέντρα

Η επιλογή της περιοχής του Πατριάρχου Γρηγορίου Ε' επηρεάστηκε από την υπάρχουσα κατάσταση της και τις δυνατότητες που διέθετε. Περιτριγυρισμένη από πολυόροφες πολυκατοικίες η περιοχή αυτή παρουσίαζε έντονο κυκλοφοριακό πρόβλημα των πεζών εξαιτίας της πυκνής και άναρχης στάθμευσης των οχημάτων. Οι σημαντικής έκτασης ανεκμετάλλετοι και αδιαμόρφωτοι ακάλυπτοι δημόσιοι χώροι, προσέφεραν την δυνατότητα δημιουργίας ενιαίων εξωτερικών διαμορφώσεων καθώς και ευκαιρίες για χώρους δράσεων. Η χρήση της περιοχής ήταν ξεκάθαρα αυτή της κατοικίας και βρισκόταν κοντά σε κεντρικές οδικές αρτηρίες

της πόλης της Θεσσαλονίκης³¹.

«Ο λόγος που διαλέξαμε την συγκεκριμένη περιοχή, ήταν η διαφορετικότητά της σε σχέση με τις αναλογίες του δημόσιου χώρου: Ο δρόμος ήταν πιο πλατύς και συναντιόταν με έναν διαγώνιο άξονα, δημιουργώντας κάποια κενά που ήταν ενδιαφέροντα. Η χάραξη της συγκεκριμένης περιοχής που επιλέξαμε είχε ένα ιδιαίτερο σχήμα που τελικά μας βοήθησε να κάνουμε κάτι πιο ενδιαφέρον σχεδιαστικά. Ακόμη ήταν μία περιοχή που ήταν πιο μακριά από το κέντρο, είχε τον χαρακτήρα γειτονιάς και ταυτόχρονα ήταν κενή από το φυσικό στοιχείο». (Μ. Στεφανίδη)

³¹Μαρία Στεφανίδη και Παναγιώτης Τσιμπιρίδης. «ΑΡΧΙΤΕΚΤΟΝΙΚΟΣ ΔΙΑΓΩΝΙΣΜΟΣ ΙΔΕΩΝ "Θεσσαλονίκη Χ 4"». ΕΚΘΕΣΗ – ΤΕΧΝΙΚΗ ΠΕΡΙΓΡΑΦΗ, 2013.

ΤΟ ΑΠΟΤΕΛΕΣΜΑ ΤΩΝ ΔΙΑΓΩΝΙΣΜΩΝ «Χ4»

Εξαιτίας της κρίσης που εμφανίστηκε στην Ελλάδα την περίοδο του διαγωνισμού Αθήνα Χ4, όλες οι προτάσεις σχεδιάστηκαν έτσι ώστε να είναι ευέλικτες, για να έχουν την δυνατότητα να πραγματοποιηθούν άμεσα με χαμηλό κόστος. Παρ' όλα αυτά δεν έγινε ποτέ κάποια ουσιαστική συζήτηση για υλοποίηση των προτάσεων αυτών από τους αρμόδιους φορείς.

«Ελπίζεις ότι αυτό που έχεις σχεδιάσει σε έναν διαγωνισμό και έχει διακριθεί θα υλοποιηθεί. Πάντοτε αυτός είναι ο στόχος. Αμέσως μετά τον διαγωνισμό χρειάστηκε να κάνουμε παρουσιάσεις στα τοπικά δημοτικά συμβούλια (εμείς είμασταν στην 6η δημοτική κοινότητα της Αθήνας), οπότε πήγαμε στο δημοτικό συμβούλιο και παρουσιάσαμε την πρότασή μας. Μπορώ να πω ότι ήταν μια πολύ αρνητική εμπειρία, μια πρώτη ψυχρολουσία για το πόσο κενό υπάρχει ανάμεσα στους διαγωνισμούς και στις ωραίες προτάσεις και στην πραγματικότητα. Εκεί ουσιαστικά τα πράγματα ξεφεύγουν από τους κανόνες της αρχιτεκτονικής και γίνονται πολιτική. Είναι μια άλλη συζήτηση η οποία προφανώς και έχει σχέση με την αρχιτεκτονική αλλά μάλλον εμείς δεν είμασταν, τουλάχιστον τότε, τόσο συνηθισμένοι οι αρχιτεκτονικές μας προτάσεις να πρέπει να

συζητηθούν και υπό αυτή την σκοπιά. Αυτό είχε πολύ ενδιαφέρον αλλά η αλήθεια είναι ότι τότε καταλάβαμε ότι δεν υπήρχε περίπτωση να υλοποιηθεί τίποτα από όλα αυτά που είχαν σχεδιαστεί», αναφέρει η Σ. Δαούτη μετά από ερώτηση σχετική με την προοπτική υλοποίησης των προτάσεων του διαγωνισμού.

Για τις προτάσεις του Θεσσαλονίκη Χ4 υπήρξε μια διαφορετική συνθήκη, αφού το όραμα της υλοποίησής τους παρουσιάστηκε σε συζητήσεις από τον Δήμο Θεσσαλονίκης, όπως ανέφερε και η πρόεδρος της ΕΑΧΑ, Ντόρα Γαλάνη: «Αν λάβουμε υπ' όψιν το προσωπικό ενδιαφέρον του δημάρχου Ιωάννη Μπουτάρη (όπως αυτό εκδηλώθηκε σε όλη την διάρκεια αναζήτησης της σχετικής χρηματοδότησης από το 2011 αλλά και για κάθε βραβείο ξεχωριστά) σε συνδυασμό με την αναφορά του Αντιδημάρχου Αστικού Σχεδιασμού, Πολεοδομίας και Δικτύων, Ανδρέα Κουράκη, την ημέρα της βράβευσης ότι υπάρχουν στο τεχνικό τους πρόγραμμα έργα στις περιοχές Μαβίλη και Κλεάνθους, έχουμε ελπίδες για υλοποιήσεις, έστω και αν αυτό δεν επιτευχθεί στο σύνολο των προτάσεων. Προσωπικά κρατάω “ως φυλαχτό” τον ενθουσιασμό της νέας γενιάς αρχιτεκτόνων και το γεγονός ότι –παρά το ότι τα βραβεία του Αθήνα Χ4 δεν έχουν ακόμη βρει τον δρόμο της υλοποίησης– έδωσαν φτερά στις ομάδες που είχαν πάρει τα πέντε έπαθλα: Η

μια ομάδα είχε την κεντρική μακέτα στο ελληνικό περίπτερο της Biennale της Βενετίας 2012 και οι τέσσερις από αυτές επιλέχθηκαν και εκπροσωπήθηκαν στην 7η Μπιενάλε Νέων Αρχιτεκτόνων (Μουσείο Μπενάκη, 2012)»³².

Ο ίδιος ο Ιωάννης Μπουτάρης, που διετέλεσε την πρώτη θητεία του ως Δήμαρχος της Θεσσαλονίκης την περίοδο 2011 με 2014 παραθέτει σε αντίστοιχη συνέντευξή του, αναφερόμενος στο Τεχνικό Πρόγραμμα του Δήμου Θεσσαλονίκης για το 2013: «[...] Δίνεται έμφαση σε πολλά μικρά έργα, αυτό που λέμε εμείς βιώσιμα και εφικτά, που αλλάζουν την καθημερινότητα του πολίτη, τα οποία επέλεξαν οι δημοτικές κοινότητες και υπηρεσίες, και τα οποία τελούν στο πλαίσιο του συμμετοχικού σχεδιασμού. Τέτοια έργα είναι, για παράδειγμα, οι αναπλάσεις που θα γίνουν στο πλαίσιο του Διαγωνισμού Θεσσαλονίκη Χ4 [...], που αποσκοπούν στην κινητοποίηση του δυναμικού των αρχιτεκτόνων προκειμένου να αναδειχθούν φρέσκιες και καινοτόμες παρεμβάσεις που θα αναβαθμίσουν ξεχασμένες περιοχές του αστικού ιστού οι οποίες φθίνουν». Σε αντίστοιχη ερώτηση που αφορά τα έργα που οργανώνονται να υλοποιηθούν στο επόμενο διάστημα στον Δήμο ο ίδιος απαντά πως θα προβεί στην ανάπλαση περιοχών σε μεγάλες συνοικίες της πόλης «με

³²Λένα Χουρμούζη, «Θεσσαλονίκη Χ 4», *soul*, Απρίλιος – Μάιος 2013, 93–95.

την αξιοποίηση των μελετών που προκύπτουν από τον αρχιτεκτονικό διαγωνισμό Θεσσαλονίκη Χ4 που αφορά την αισθητική και ποιοτική αναβάθμιση του «σταυρού» που σχηματίζουν οι δρόμοι μεταξύ τεσσάρων τυπικών οικοδομικών τετραγώνων σε γειτονιές του Δήμου Θεσσαλονίκης, εκτός ιστορικού κέντρου [...]»³³.

Ωστόσο το όνειρο για την υλοποίηση των προτάσεων του Θεσσαλονίκη Χ4 θα έμενε και αυτό ανεκπλήρωτο, όπως και στην περίπτωση της Αθήνας.

«Είχε ανοίξει μια συζήτηση με τους φορείς του δήμου μήπως το Θεσσαλονίκη Χ4 συνεχιστεί και από διαγωνισμός ιδεών προχωρήσει σε υλοποίηση, αλλά μετά την κατάργηση της ΕΑΧΑ, δεν υπήρξε κάποιος να οργανώσει αυτή την συζήτηση. Στο σημείο που άρχισε μια πιο ουσιαστική συζήτηση με τους αντίστοιχους φορείς του δήμου, σταμάτησε και έληξε άδοξα», παραθέτει η Μ. Στεφανίδη.

³³Γιάννης Μπουτάρης, «Αποκλειστικά στο ypodomes.com ο Γιάννης Μπουτάρης μιλά για τις υποδομές της πόλης, τις διεκδικήσεις και τα έργα του Δήμου» (4 Δεκεμβρίου 2012).

ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑΤΑ

Τελικά στην περίπτωση των διαγωνισμών «Χ4» η διαδικασία του σχεδιασμού απαιτεί τον χειρισμό ενός «γίνεσθαι στο ενδιαμέσο»³⁴, που δεν είναι σύνηθες και είναι αυτό που καθιστά τον διαγωνισμό πιο ενδιαφέρον. Αν μέχρι σήμερα είχαμε συνηθίσει σε διαγωνισμούς οριοθετημένου εδάφους και κατασκευής χώρου αυτός είναι ένας διαγωνισμός εφεύρεσης του εδάφους και του χώρου. Συνεπώς, η πρώτη προτεραιότητα είναι η εξέταση των τρόπων με τους οποίους οι μελέτες που προτάθηκαν καθορίζουν ή αναδεικνύουν την τυπολογία αυτού του ενδιαμέσου σταδίου. Η δομή του ενδιαμέσου χώρου παρουσιάζεται με διάφορους τρόπους: μερικές φορές με ρεαλιστικό τρόπο, άλλες φορές με πειραματικό, και σε άλλες περιπτώσεις αποκαλυπτικά ή θεραπευτικά, ερχόμενη να αναβαθμίσει τις ήδη υπάρχουσες γειτονιές. Άλλες φορές εστιάζει στη συγκεκριμενοποίηση, άλλες στην αφαίρεση, ενώ υιοθετεί προσεγγίσεις πραγματισμού ή μελλοντικής προοπτικής³⁵.

Το εύρος των προτάσεων και η ποικιλία των συμμετοχών των διαγωνισμών Αθήνα Χ4 και Θεσσαλονίκη Χ4, αποτελούν το πιο ενδιαφέρον απόκτημα του διαγωνισμού. Κά-

³⁴Gilles Deleuze και Claire Parnet. «Dialogues II» trans. Hugh Tomlison, Barbara Habberjam (Λονδίνο, 1987), 39.

³⁵Ματένια Χατζηγεωργίου και Μαρία Βασιλάκη, «Κατάλογος Έκθεσης Διαγωνισμού Αθήνα Χ4» (Αθήνα: ΕΑΧΑ ΑΕ, 2011).

νοντας ανασκόπηση στο πλήθος των προτάσεων, ορισμένες αντιμετωπίζουν συστηματικά και με προσοχή θέματα που προκύπτουν από τη διαμόρφωση των πεζοδρομίων. Είτε εν μέρει είτε εξ ολοκλήρου μέσω της κατάργησης των ισογείων, ενσωμάτων τις ανοικτές περιοχές των κτηρίων με τους δρόμους. Διευκόλυναν την πρόσβαση σε χώρους στάθμευσης και ρυθμίζουν την πρόσβαση προς τις εισόδους των πολυκατοικιών και των επιχειρήσεων. Άλλες επικεντρώνονταν στο φυσικό περιβάλλον και την προώθηση της συμμετοχής των κατοίκων σε κοινές αποφάσεις και δράσεις που θα λάμβαναν χώρα στην γειτονιά. Ο αριθμός των συμμετοχών αναδεικνύει τη σημαντική ανησυχία που υπάρχει για το παρόν και το μέλλον της πόλης, ενώ ο πλούτος των ιδεών αντιπροσωπεύει το εύρος των δυνατοτήτων που υπάρχουν για βελτιώσεις. Η ποικιλία και το πλήθος των προτάσεων αποκαλύπτουν την πολυπλοκότητα και τις διάφορες πτυχές που εμπλέκονται σε ένα τέτοιο έργο. Η πρωτοβουλία των διαγωνισμών δίνει το παράδειγμα σε άλλους φορείς να ενθαρρύνουν ανάλογες δράσεις, διαγωνισμούς ή έρευνα³⁶.

Οι πόλεις σήμερα έχουν αλλάξει. Η ανθρωπογεωγραφία των αστικών κέντρων, όπως είναι σε αυτή η περίπτωση η Αθήνα και η Θεσσαλονίκη, έχει μεταβληθεί ακόμη και

³⁶Ματένια Χατζηγεωργίου και Μαρία Βασιλάκη, «Κατάλογος Έκθεσης Διαγωνισμού Αθηνά Χ4» (Αθήνα: ΕΑΧΑ ΑΕ, 2011).

σε σχέση με το 2010. Η αυξημένη τουριστικοποίηση των περιοχών αυτών έχει οδηγήσει –μεταξύ άλλων– στην ραγδαία άνοδο του Airbnb, όπου διαμερίσματα που κάποτε λειτούργουσαν ως μόνιμες κατοικίες ντόπιων, διατίθενται προς χρήση των επισκεπτών. Η βραχυπρόθεσμη διαμονή τους και η συνεχής αντικατάστασή τους με νέους επισκέπτες, δυσκολεύουν σε μεγάλο βαθμό την δημιουργία μιας σταθερής κοινότητας, μιας γειτονιάς. Πως επηρεάζει όμως η κατάσταση αυτή τις ιδέες των διαγωνισμών «Χ4»; Η Σ. Δαούτη απαντά:

*«Έχουν αλλάξει πολλά πράγματα από το 2010. Η αλήθεια είναι ότι η συγκεκριμένη περιοχή έχει ακόμα τα ίδια χαρακτηριστικά που είχε και τότε, δηλαδή δεν είναι μια περιοχή όπως το ιστορικό κέντρο της Αθήνας που έχει επηρεαστεί από το **Airbnb***, το οποίο είναι ένα άλλο πρόβλημα. Ίσως η θεματική του διαγωνισμού θα άλλαζε περισσότερο από την απάντηση που θα δίναμε εμείς. Ίσως το μέγα ή υπερ-τετράγωνο δεν είναι πια τόσο επίκαιρο σαν θέμα. Ένα επίκαιρο ερώτημα αφορά περισσότερο μια ποικιλία χρήσεων ή μια σκέψη πάνω σε αυτό, στο πως περιοχές της πόλης θα μπορούσαν να μην χάσουν τις ιδιαιτερότητές τους ή τον χαρακτήρα τους και πως να αποφύγουμε το λεγόμενο *gentrification* και στο να μετατραπούν σε περιοχές όπου κυριαρχεί η τουριστική χρήση. Αλλά δεν είμαι σίγουρη κατά*

πόσο μπορεί να απαντηθεί με την θεματική του Αθήνα Χ4. Θέλει λίγο σκέψη, ίσως και να μπορεί να απαντηθεί αλλά δεν είμαι τόσο σίγουρη».

* Η ανεξέλεγκτη ανάπτυξη του Airbnb έχει προκαλέσει σοβαρά προβλήματα στέγασης σε πολλές ευρωπαϊκές μεγαλουπόλεις, συμπεριλαμβανομένης και της Αθήνας [εικόνα 26]. Στην προσπάθεια αντιμετώπισης αυτού του φαινομένου, πολλές πόλεις επιβάλλουν περιοριστικά μέτρα στις βραχυχρόνιες μισθώσεις. Η πρώτη μεγάλη πόλη στην Ευρώπη που υιοθέτησε περιοριστικά μέτρα ήταν η Βαρκελώνη. Το 2016, μόλις επτά χρόνια μετά την έναρξη της λειτουργίας της Airbnb, η Βαρκελώνη είχε 20.000 καταχωρίσεις σπιτιών της πόλης στην πλατφόρμα. Πριν από την πανδημία το 2019, η πόλη φιλοξένησε πάνω από 21 εκατομμύρια επισκέπτες με τουλάχιστον μία διανυκτέρευση. Αυτή η αύξηση του τουρισμού οδήγησε σε αυξημένες τιμές ενοικίου σε πολλές δημοφιλείς γειτονιές, προκαλώντας αντιτουριστικές διαδηλώσεις. Η δήμαρχος Ada Colau ανέλαβε δράση για την αντιμετώπιση του προβλήματος, επιβάλλοντας περιοριστικά μέτρα που απαγορεύουν τις βραχυχρόνιες ενοικιάσεις ιδιωτικών δωματίων, από τον Αύγουστο του 2021.

Επομένως ίσως η θεματική του διαγωνισμού να μοιάζει ετεροχρονισμένη, ωστό-

σο τα ζητήματα που θίγουν με τις λύσεις τους οι συμμετέχοντες, παραμένουν καίρια ακόμα και σήμερα. Η προσπάθεια ευαισθητοποίησης των κατοίκων και η ενεργή συμμετοχή τους σε δραστηριότητες που αφορούν τα κοινά του τόπου τους, παραμένει κίνητρο πολλών αρχιτεκτονικών προτάσεων. Παράλληλα αποτελεί κεντρικό θέμα συζήτησης και αντιπαράθεσης με τους δημόσιους φορείς που επιμένουν να αγνοούν την κοινή γνώμη, αναθέτοντας μεγάλα δημόσια έργα σε κατασκευαστικές εταιρίες χωρίς την παραμικρή συμμετοχή του κοινού.

Εικόνα 26:

Διαμαρτυρία
κατά του
Airbnb στην
περιοχή των
Εξαρχείων

«Νομίζω ότι αυτά τα στοιχεία που μας είχαν απασχολήσει τότε, παρ' όλο που ήταν 11 χρόνια πριν, είναι πολύ καίρια και τώρα. Νομίζω ότι είναι πιο καίρια αυτή την στιγμή, πολύ πιο κρίσιμα. Το να προσπαθείς μέσα στον σχεδιασμό σου να δημιουργείς αφορμές για δραστηριοποίηση μιας τοπικής κοι-

νότητας και συγκρότηση μιας πιο ισχυρής ταυτότητας μιας κοινότητας της γειτονιάς, είναι πολύ πιο σημαντική από ότι θεωρούσαμε τότε που το είχαμε σχεδιάσει. Ειδικά για αυτό που αναφέρατε στην αρχή, συνεχώς πρέπει να ψάχνουμε αφορμές στον σχεδιασμό να δραστηριοποιούνται οι κάτοικοι σε επίπεδο γειτονιάς πολύ περισσότερο τώρα. Επειδή τώρα ζούμε στο κέντρο της Αθήνας, βιώσαμε την Πανεπιστημίου, βιώσαμε τα Εξάρχεια και όλη αυτή την συζήτηση και την κινητοποίηση που γίνεται τώρα για την διαμόρφωση της στάσης του μετρό, οπότε είναι κάτι που συνεχίζει να μας απασχολεί ακόμα παραπάνω από ότι μας απασχολούσε», αναφέρει η Μ. Στεφανίδη.

Μπορεί οι διαγωνισμοί «Χ4» να έληξαν, αλλά η ανάγκη για νέους δημόσιους χώρους παραμένει στο προσκήνιο. Ιδιαίτερα μετά την πανδημία, μεγάλο ποσοστό του πληθυσμού ήρθε ξανά σε επαφή με το ξεχασμένο δημόσιο περιβάλλον, χρησιμοποιώντας το σαν διέξοδο στον εγκλεισμό. Με την απαγόρευση της κυκλοφορίας η γειτονιά όχι μόνο ήρθε στο επίκεντρο αλλά απέκτησε και μια νέα διάσταση που γίνεται προσπάθεια να διατηρηθεί και σήμερα μετά το πέρας της πανδημίας. Ο κενός χώρος πλέον δεν αρκεί για να παραλάβει την εκτόνωση των πολιτών και εμφανίζεται επιτακτικά η ανάγκη για νέους, πράσινους και λειτουργικούς χώρους.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

AASTINATHINA. «Μεγάλος Περίπατος: Εξευγενισμός, τουριστικοποίηση και το δικαίωμα στην πόλη». Αθήνα, 31 Αυγούστου 2020. Διαθέσιμο στο: <https://aastinathina.home.blog/2020/08/31/mpakea/>

Deleuze, Gilles και Claire Parnet. «Dialogues II» trans. Hugh Tomlison, Barbara Habberjam, Λονδίνο, 1987.

Jan, Gehl. «Η ΖΩΗ ΑΝΑΜΕΣΑ ΣΤΑ ΚΤΗΡΙΑ: χρησιμοποιώντας τον δημόσιο χώρο». Βόλος: Πανεπιστημιακές Εκδόσεις Θεσσαλίας, 2013.

Keller, Suzanne. «The Urban Neighborhood: A Sociological Perspective». Νέα Υόρκη: Random House, 1968.

Marcuse, Peter. «Gentrification, Abandonment, and Displacement: Connections, Causes, and Policy Responses in New York City.» Urban Law Annual: Journal of Urban & Contemporary Law, Ιανουάριος 1985. Διαθέσιμο στο: https://openscholarship.wustl.edu/cgi/viewcontent.cgi?article=1396&context=law_urbanlaw

McClintock, Nathan. «Why farm the city? Theorizing urban agriculture through a lens of metabolic rift.» Cambridge Journal of Regions, Economy and Society, Ιούλιος 2010. Διαθέσιμο στο: <https://academic.oup.com/cjres/article-abstract/3/2/191/441835?redirectedFrom=fulltext>

Stratigea, Anastasia, και Maria Giaoutzi. ««Linking global to regional scenarios in foresight».» Futures, Δεκέμβριος 2012. Διαθέσιμο στο: <https://www.sciencedirect.com/science/article/abs/pii/S0016328712001942?via%3Dihub>

Βουρεκάς, Κώστας. «Όχι στη λεηλασία της γειτονιάς των Εξαρχείων από ΜΑΤ και funds.» ΠΡΙΝ, Ιούλιος 2022. Διαθέσιμο στο: <https://prin.gr/2022/07/oxi-metro-exarheia/>

Βρόντη, Σελάνα. «Πολυκατοικία αγάπη μου.» Η ΚΑΘΗΜΕΡΙΝΗ, Μάρτιος 2015. Διαθέσιμο στο: <https://www.kathimerini.gr/life/city/805608/polykatoikia-agapi-moy/>

Γαλάνη, Θεοδώρα. «ΑΝΑΛΥΤΙΚΗ ΠΡΟΚΗΡΥΞΗ ΑΡΧΙΤΕΚΤΟΝΙΚΟΥ ΔΙΑΓΩΝΙΣΜΟΥ ΙΔΕΩΝ ΘΕΣΣΑΛΟΝΙΚΗ Χ4.» Αθήνα, 29 Μαΐου 2012.

Γαλάνη, Θεοδώρα. «ΠΕΡΙΛΗΨΗ ΠΡΟΚΗΡΥΞΗΣ ΔΙΑΓΩΝΙΣΜΟΥ ΙΔΕΩΝ ΑΘΗΝΑ Χ 4» Αθήνα, 21 Οκτωβρίου 2010.

Γιαννουλάτου – Δεστούνη, Αγγέλικα, και Μικέλα Ντετσάβες – Πόγκα. «Ο ΡΟΛΟΣ ΤΩΝ ΑΡΧΙΤΕΚΤΟΝΙΚΩΝ ΔΙΑΓΩΝΙΣΜΩΝ ΣΤΟ ΣΧΕΔΙΑΣΜΟ ΤΟΥ ΔΗΜΟΣΙΟΥ ΧΩΡΟΥ.» Αθήνα: Εθνικό Μετσόβιο Πολυτεχνείο, 2012.

Δραγώνας, Πάνος, και Άννα Σκιαδά. Κατάλογος 13η Διεθνής Έκθεσης Αρχιτεκτονικής – la Biennale di Venezia, MADE IN ATHENS. Αρχιτεκτονική, Αθήνα: LTH advertising, 2012. Διαθέσιμο στο: https://issuu.com/panosdragonas/docs/madeinathens_catalogue

Κουβαρά , Ευαγγελία-Μαρία, και Κατερίνα Σαμαρά. «Γειτονιά & Airbnb: αναβάθμιση ή αλλοίωση; Η περίπτωση της περιοχής της Ανάληψης στη Θεσσαλονίκη», Ερευνητική εργασία, Θεσσαλονίκη: Αριστοτέλειο Πανεπιστήμιο Θεσσαλονίκης, Σεπτέμβριος 2020. Διαθέσιμο στο: <http://ikee.lib.auth.gr/record/333288?ln=el>

Μπούρου, Καρολίνα, και Αλέξανδρος Μερκούρης. «WHO RUNS THE CITY? ΤΑΣΕΙΣ ΑΣΤΙΚΟΥ ΣΧΕΔΙΑΣΜΟΥ ΣΕ ΣΥΝΘΗΚΕΣ ΜΕΤΑΠΟΛΙΤΙΚΗΣ. Η περίπτωση του κέντρου της Αθήνας.» Αθήνα: Εθνικό Μετσόβιο Πολυτεχνείο, Ιούλιος 2012. Διαθέσιμο στο: <http://dx.doi.org/10.26240/heal.ntua.209>

Μπουτάρης, Γιάννης. Αποκλειστικά στο yprodomes.com ο Γιάννης Μπουτάρης μιλά για τις υποδομές της πόλης, τις διεκδικήσεις και τα έργα του Δήμου. (4 Δεκεμβρίου 2012).

Νικηφορίδης, Πρόδρομος, και Παρασκευή Κωνσταντάρα. public city: ΘΕΣΣΑΛΟΝΙΚΗ 2011. Αρχιτεκτονική, Τμήμα Κεντρικής Μακεδονίας, Τεχνικό Επιμελητήριο Ελλάδας, Θεσσαλονίκη: ΙΑΝΟΣ.

Στεφανίδη, Μαρία, και Παναγιώτης Τσιμπιρίδης. «ΑΡΧΙΤΕΚΤΟΝΙΚΟΣ ΔΙΑΓΩΝΙΣΜΟΣ ΙΔΕΩΝ “Θεσσαλονίκη Χ 4”.» ΕΚΘΕΣΗ – ΤΕΧΝΙΚΗ ΠΕΡΙΓΡΑΦΗ, 2013.

Στεφανίδη, Μαρία, και Παναγιώτης Τσιμπιρίδης. «Μελέτη ανάπλασης της περιοχής Πατρ. Γρηγορίου Ε', Χαριλάου, Θεσσαλονίκη.» Αρχιτεκτονική Μελέτη, 2013.

Σωτηροπούλου, Τζίνα. «AREA: Architecture Reasearch Athens.» soul, 82, Σεπτέμβριος – Οκτώβριος 2014. Διαθέσιμο στο: https://areaoffice.gr/wp/wp-content/uploads/2018/08/AREA_soul.pdf

Τριανταφύλλου, Γιώργος. «ΘΕΣΣΑΛΟΝΙΚΗ Χ4 – ΑΡΧΙΤΕΚΤΟΝΙΚΟΣ ΔΙΑΓΩΝΙΣΜΟΣ ΙΔΕΩΝ ΝΕΩΝ ΑΡΧΙΤΕΚΤΟΝΩΝ». 27 Ιανουαρίου 2013. Διαθέσιμο στο: <https://triantafylloug.blogspot.com/2013/01/4.html>

Τριανταφύλλου, Γιώργος. «ΑΘΗΝΑ Χ 4 – ΔΙ-
ΑΓΩΝΙΣΜΟΣ ΙΔΕΩΝ ΓΙΑ ΤΗΝ ΠΟΛΗ». 11
Φεβρουαρίου 2011. Διαθέσιμο στο: [https://
triantafylloug.blogspot.com/2011/02/4.html](https://triantafylloug.blogspot.com/2011/02/4.html)

Φραντζή, Μαρία. «Το τοπίο του δημόσι-
ου χώρου.» “αρχιτέκτονες”, 1 Οκτωβρίου
2013. Διαθέσιμο στο: [https://www.sadas=
pea.gr/to-topio-tou-dimosiou-chorou=
architektones/](https://www.sadas-pea.gr/to-topio-tou-dimosiou-chorou-architektones/)

Χατζηγεωργίου, Ματένια, και Μαρία Βα-
σιλάκη. Κατάλογος Έκθεσης Διαγωνισμού
Αθηνά Χ4. Αρχιτεκτονικός Διαγωνισμός Ιδε-
ών, Αθήνα: ΕΑΧΑ ΑΕ., 2011.

Χουρμούζη, Λένα. «Θεσσαλονίκη Χ 4.» soul,
72, Απρίλιος – Μάιος 2013. Διαθέσιμο στο:
https://issuu.com/athensvoice/docs/soul_72

ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ

Ποιο ήταν το πλαίσιο στο οποίο αποφασίσατε να συμμετάσχετε στον διαγωνισμό; Τι σας φάνηκε ενδιαφέρον σε αυτόν;

Σ. Δαούτη: «Ο διαγωνισμός είχε τον χαρακτήρα του πιλοτικού που σίγουρα μας προσέλκυσε. Ήταν ένα θέμα το οποίο ήταν κάτι το διαφορετικό. Η αλήθεια είναι ότι τότε το γραφείο μας ξεκινούσε οπότε δεν μπορώ να πω ότι είχαμε τεράστια εμπειρία με διαγωνισμούς τότε ειδικά στην Ελλάδα, αλλά το θέμα είχε τρομερό ενδιαφέρον. Επίσης ήταν από έναν δημόσιο φορέα, την ΕΑΧΑ, που ήταν ένας φορέας που έκανε έργο οπότε υπήρχε και μια σκέψη ότι αυτό μπορεί να πάρει μια μορφή υλοποίησης. Απαντούσε ακόμη, σε ένα πολύ ενδιαφέρον ερώτημα για την κλίμακα της πόλης, δηλαδή για πρώτη φορά βλέπουμε κάτι που είναι σε μια μεγαλύτερη κλίμακα από αυτό που έχουμε συνηθίσει. Δεν είναι συχνό φαινόμενο να γίνονται διαγωνισμοί πολεοδομικού χαρακτήρα και η ιδέα ενός σούπερ οικοδομικού τετραγώνου, ήταν κάτι πολύ ενδιαφέρον».

Μ. Στεφανίδη: «Ήταν μια περίοδος που και για εμάς ήταν μεταβατική. Είχαμε γυρίσει από την Νέα Υόρκη που ζούσαμε, δουλεύαμε και είχαμε σπουδάσει εκεί. Εμάς η εμπειρία μας ήταν ότι γυρνώντας από ένα μητροπολιτικό περιβάλλον της Νέας Υόρκης, είχαμε

εκτεθεί σε διάφορα πράγματα που έχουν να κάνουν με άλλη κλίμακα και βιώματος του αστικού χώρου. Σε ότι αφορά τον τρόπο προσέγγισης σχεδιασμού εκείνη την περίοδο (στις αρχές του 2010 με 2012), βιώναμε κάποια πράγματα που για εμάς ήταν κάτι που δεν περιμέναμε σε ένα μητροπολιτικό περιβάλλον. Οι άνθρωποι εκεί και ο σχεδιασμός –ειδικά του αστικού χώρου– και οι πρωτοβουλίες που παίρνονταν από διάφορες, είτε μεγάλες είτε μικρές οντότητες, και από το design community, έδινε πολύ έμφαση στο περιβαλλοντικό κομμάτι· δηλαδή στην ένταξη της κοινότητας στα ζητήματα σχεδιασμού και στο κομμάτι του πως τελικά μπορεί ότι αφορά την φύση, το φυσικό περιβάλλον και την φύτευση (ακόμα και σε αυτά που είναι βρώσιμα), να ενταχθεί στο αστικό τοπίο. Το urban farming τότε είχε εισαχθεί πολύ στην κουβέντα και στην υλοποίηση διαφόρων έργων, τα οποία βλέπαμε όχι απλά να σχεδιάζονται αλλά και να λειτουργούν. Γυρνώντας από την Νέα Υόρκη, μετά από αρκετά χρόνια, μας φάνηκε πολύ ωραία η διοργάνωση του Θεσσαλονίκη Χ4. Μας φάνηκε πολύ ωραία αφορμή να επιστρέψουμε και να καταπιαστούμε με κάτι σχεδιαστικό στο ελληνικό πλέον επιστητό και περιβάλλον. Είχαμε δει ήδη τα αποτελέσματα και την πορεία του διαγωνισμού Αθήνα Χ4 και ήταν πολύ πλούσιο το υλικό, με ένα μεγάλο εύρος από σχεδιαστικές προτάσεις και συζητήσεις και μας είχε φανεί πολύ ενδιαφέρον. Οπότε το

κάναμε πολύ αυθόρμητα και ταίριαζε πολύ με την περίοδο αυτή, να ασχοληθούμε με τον αστικό σχεδιασμό. Ακόμη, ήταν μια ιδιαίτερα οργανωμένη πρωτοβουλία και τα ζητούμενα του διαγωνισμού είχαν ιδιαίτερο ενδιαφέρον. Ήταν πολύ ενδιαφέρον που πρότεινε σαν βασικό κύτταρο το οικοδομικό τετράγωνο και την ενοποίηση των οικοδομικών τετραγώνων. Μας έκανε θετική εντύπωση ότι πρώτη φορά σε αρχιτεκτονικό διαγωνισμό αστικού σχεδιασμού στην Ελλάδα έμπαινε το ζήτημα της μικρο-μονάδας, δηλαδή το πως μια κοινότητα μπορεί ουσιαστικά να οργανωθεί με αφορμή μια ενοποίηση των κυττάρων της πόλης, των οικοδομικών τετραγώνων, σαν να συγκροτείται μια υποενότητα σε σχέση με την κοινότητα, με τους κατοίκους ουσιαστικά που μπορεί να μένουν εκεί».

Ποιες προκλήσεις αντιμετωπίσατε κατά τη διαδικασία του σχεδιασμού; Από τι επηρεάστηκε η πρότασή σας;

Σ. Δαούτη: «Επηρεαστήκαμε σίγουρα από τάσεις που υπήρχαν σε άλλες ευρωπαϊκές πόλεις, ακόμα και παλιότερα ή εκείνη την περίοδο, οι οποίες δεν μιλούσαν για μια αρχιτεκτονική λύση η οποία θα ήταν παγιωμένη και θα είχε ένα πολύ συγκεκριμένο σχεδιαστικά αποτέλεσμα. Υπήρχε μια στροφή σε κάτι που ήταν περισσότερο μια πολεοδομική στρατηγική και λιγότερο κάτι που σχεδιάζεις μέχρι

το τέλος. Οπότε από την αρχή είχαμε αποφασίσει η πρότασή μας να πάρει αυτόν τον δρόμο και στην παρουσίαση να μην έχουμε τελικές εικόνες για το τι είναι αυτό ακριβώς που προτείνουμε. Ήταν μια πολύ ξεκάθαρη απόφαση από την αρχή για το που θέλαμε να πάει αυτή η πρόταση. Κύριο κομμάτι της, ήταν αυτός ο κατάλογος, αυτός ο χάρτης, από πιθανές παρεμβάσεις, οι οποίες εξαρτιόνταν από μια σειρά πραγμάτων: από τους κατοίκους της πόλης και από το που θα βρίσκονταν χρήματα και πόσα χρήματα θα ήταν αυτά, οπότε από την χρηματοδότηση των παρεμβάσεων. Υπήρχε μια τεράστια ευελιξία σε βάθος χρόνου, γιατί είναι πολύ δύσκολο να ορίσεις σήμερα μια συγκεκριμένη μορφή που θα πάρει το οικοδομικό τετράγωνο, όταν αυτό θα υλοποιηθεί σε βάθος δεκαετίας. Οπότε αυτό, είμασταν σίγουροι ότι θέλαμε ήταν να δώσουμε την μέγιστη δυνατή ευελιξία και η στρατηγική μας ήταν ένα εργαλείο με το οποίο θα μπορούσε να εξελιχθεί ο σχεδιασμός σε βάθος χρόνου κυρίως».

Μ. Στεφανίδη: «Σκεφτήκαμε ότι θα ήταν ενδιαφέρον με αφορμή την συγκρότηση μιας κοινότητας, η πρότασή μας να συμπεριλαμβάνει με ενεργό ρόλο τους κατοίκους της περιοχής, ειδικά στην συγκεκριμένη εποχή όπου υπήρχε έντονα η κρίση. Θέλαμε να συνειδητοποιήσουν οι κάτοικοι, ακόμα και αν δεν το είχαν αρθρώσει οι ίδιοι και οι ίδιες σαν

ανάγκη, ότι μπορούν να συγκροτούν υπο-κοι-
νότητες μέσα στα πλαίσια ενός δήμου συμ-
μετέχοντας σε ορισμένες δραστηριότητες.
Θέλαμε να τους βάλουμε να ασχοληθούν
με κάτι που αφορά άμεσα τον τόπο κατοι-
κίας και δράσης τους, δηλαδή σε επίπεδο
γειτονιάς, ώστε να μην είναι αποπροσωπο-
ποιημένη η διαβίωσή τους. Με αφορμή την
ανάγκη για πρόσβαση στο φυσικό στοιχείο,
προτείναμε ο ακάλυπτος να πάρει την μορ-
φή μιας διευρυμένης έννοιας της αυλής του
αγροτόσπιτου και μια δενδροφυτεία στον
πλατύ δρόμο της περιοχής της Γρηγορίου
Ε'. Η αυλή θα χρησιμοποιούνταν από την
κοινότητα, που οι άνθρωποι ουσιαστικά θα
ασχολούνται με διαδικασίες φύτευσης και
κάποιων διαδικασιών που τυπικά συνδέονται
με μια αυλή ενός αγροτόσπιτου. Η δενδρο-
φυτεία απαρτίζονταν από φυλλοβόλα αι-
θάλη δέντρα που όριζαν ένα ρυθμό. Αυτές
ήταν οι βασικές μας κατευθύνσεις. Ουσια-
στικά είχαμε εισάγει 2 όρους που τυπικά δεν
συνδέονται με τον σχεδιασμό του αστικού
περιβάλλοντος. Παράλληλα με αυτούς τους
δύο βασικούς πυλώνες κάναμε και κάποιες
μικρο-επεμβάσεις: είχαμε προτείνει ένα ξέ-
φωτο με καθιστικά, έναν ορνιθώνα μέσα
στον ακάλυπτο, παιδότοπο, σταθμό φόρτι-
σης ηλεκτρικού αυτοκινήτου και κάποιες πιο
ήπιες καθιστικές ζώνες που είχαν που είχαν
πάλι πολύ έντονη την παρουσία του πρασί-
νου».

Η επιλογή της περιοχής των παρεμβάσεων ήταν ελεύθερη σύμφωνα με την προκήρυξη του διαγωνισμού. Γιατί επιλέξατε την συγκεκριμένη περιοχή;

Σ. Δαούτη: «Ήταν μια περιοχή που καταρχάς μας ήταν γνώριμη, την είχαμε ζήσει. Μένουμε τότε και οι τρεις εκεί κοντά και την είχαμε ζήσει στα καλά της και την είχαμε δει να φθείρεται και να υποβαθμίζεται. Είχε πολλά συστατικά που μας κίνησαν το ενδιαφέρον. Ήταν ακόμα μια γειτονιά σχετικά ζωντανή, είχε διαφορετικούς πληθυσμούς, είχε κτήρια από διαφορετικές τάσεις και από διαφορετικές χρονολογίες, οπότε υπήρχε μια μεγάλη ποικιλία θεωρήσαμε σε αυτό το κομμάτι των τεσσάρων οικοδομικών τετραγώνων, έτσι ώστε με τον πιλοτικό χαρακτήρα που είχε η πρότασή μας να μπορέσουμε να δείξουμε και μια ποικιλία στις παρεμβάσεις που θα μπορούσαν να γίνουν».

Μ. Στεφανίδη: «Ο λόγος που διαλέξαμε την συγκεκριμένη περιοχή, ήταν η διαφορετικότητα της σε σχέση με τις αναλογίες του δημόσιου χώρου: Ο δρόμος ήταν πιο πλατύς και συναντιόταν με έναν διαγώνιο άξονα, δημιουργώντας κάποια κενά που ήταν ενδιαφέροντα. Η χάραξη της συγκεκριμένης περιοχής που επιλέξαμε είχε ένα ιδιαίτερο σχήμα που τελικά μας βοήθησε να κάνουμε κάτι πιο ενδιαφέρον σχεδιαστικά. Ακόμη ήταν μία περιοχή που ήταν πιο μακριά από το κέντρο,

είχε τον χαρακτήρα γειτονιάς και ταυτόχρονα ήταν κενή από το φυσικό στοιχείο».

Κατά την συμμετοχή σας στον διαγωνισμό, γνωρίζατε αν υπάρχει προοπτική να υλοποιηθούν οι προτάσεις σας;

Σ. Δαούτη: «Δεν το γνωρίζαμε. Γενικά ποτέ δεν γνωρίζεις. Ελπίζεις ότι αυτό που έχεις σχεδιάσει σε έναν διαγωνισμό και έχει διακριθεί θα υλοποιηθεί. Πάντοτε αυτός είναι ο στόχος. Αμέσως μετά τον διαγωνισμό χρειάστηκε να κάνουμε παρουσιάσεις στα τοπικά δημοτικά συμβούλια (εμείς είμασταν στην 6η δημοτική κοινότητα της Αθήνας), οπότε πήγαμε στο δημοτικό συμβούλιο και παρουσιάσαμε την πρότασή μας. Μπορώ να πω ότι ήταν μια πολύ αρνητική εμπειρία, μια πρώτη ψυχρολουσία για το πόσο κενό υπάρχει ανάμεσα στους διαγωνισμούς και στις ωραίες προτάσεις και στην πραγματικότητα. Εκεί ουσιαστικά τα πράγματα ξεφεύγουν από τους κανόνες της αρχιτεκτονικής και γίνονται πολιτική. Είναι μια άλλη συζήτηση η οποία προφανώς και έχει σχέση με την αρχιτεκτονική αλλά μάλλον εμείς δεν είμασταν, τουλάχιστον τότε, τόσο συνηθισμένοι οι αρχιτεκτονικές μας προτάσεις να πρέπει να συζητηθούν και υπό αυτή την σκοπιά. Αυτό είχε πολύ ενδιαφέρον αλλά η αλήθεια είναι ότι τότε καταλάβαμε ότι δεν υπήρχε περίπτωση να υλοποιηθεί τίποτα από όλα αυτά που είχαν σχεδιαστεί. Δυστυχώς».

Μ. Στεφανίδη: «Είχε ανοίξει μια συζήτηση με τους φορείς του δήμου μήπως το Θεσσαλονίκη Χ4 συνεχιστεί και από διαγωνισμός ιδεών προχωρήσει σε υλοποίηση, αλλά μετά την κατάργηση της ΕΑΧΑ, δεν υπήρξε κάποιος να οργανώσει αυτή την συζήτηση. Στο σημείο που άρχισε μια πιο ουσιαστική συζήτηση με τους αντίστοιχους φορείς του δήμου, σταμάτησε και έληξε άδοξα».

Θεωρείται ότι ο διαγωνισμός αυτός βοήθησε να αναδειχθούν τα προβλήματα που κυριαρχούσαν τότε στο αστικό τοπίο;

Σ. Δαούτη: «Γενικότερα για το Αθήνα Χ4 δεν ξέρω κατά πόσο βοήθησε. Μετά το Θεσσαλονίκη Χ4 είχαν γίνει και σε άλλες πόλεις διαγωνισμοί «Χ4» αλλά δεν υλοποιήθηκε ποτέ τίποτα από αυτά δυστυχώς. Παρ' όλα αυτά, όσο αναφορά την δικιά μας πρόταση και τις ιδέες συμμετοχικού σχεδιασμού, είναι κάτι που μετά όπως είπα και στην αρχή είδαμε να μπαίνει στην ατζέντα των δημοτικών αρχών και να τις απασχολεί. Αυτό ήταν πάρα πολύ θετικό. Συγκεκριμένα συμμετείχαμε και σε ένα άλλο πρόγραμμα το Polis², το οποίο είχε να κάνει με πράσινες παρεμβάσεις σε επίπεδο γειτονιάς (αυτό ήταν το δικό μας το κομμάτι), στις οποίες εμπλέκονται μικρές ομάδες κατοίκων, είτε σαν μια ΜΚΟ που οργανώνεται σε μια περιοχή, είτε είναι κάτοικοι μιας πολυκατοικίας. Πάντως κάποιες ομάδες κατοίκων μπορούσαν να αιτηθούν του προ-

γράμματος και να πάρουν μια μικρή χρηματοδότηση για να κάνουν πράσινες παρεμβάσεις είτε στον δρόμο τους, είτε στο κτήριό τους, είτε σε μια γειτονιά. Οπότε αυτό ήταν κάτι που ίσως είχε μια απαρχή μέσα από το Αθήνα Χ4».

Μ. Στεφανίδη: «Ήταν μια πολύ καλή πρωτοβουλία, δηλαδή εμείς την είδαμε με πολύ θετικό πρόσημο. Εννοείται ότι με αφορμή αυτό, έγινε κουβέντα μεταξύ της κοινότητας των αρχιτεκτόνων, με αυτούς που συμμετείχαν και το ευρύτερο πλαίσιο μεταξύ των αρχιτεκτόνων. Εμείς θεωρούσαμε ότι είχε μια πολύ καλή δυναμική και θα μπορούσε και με βάση την παρουσία της ΕΑΧΑ και το υλοποιημένο έργο της, να προχωρήσει και να εφαρμοστεί. Ωστόσο σταμάτησε με την κατάργηση της ΕΑΧΑ. Είχε πολύ καλή δυναμική, γιατί επεκτάθηκε μετά και σε άλλες πόλεις. Με αφορμή την Αθήνα έγινε και στην Θεσσαλονίκη και σε άλλες πόλεις και ήταν για εμάς ατυχές και καθόλου ευχάριστο το γεγονός ότι σταμάτησε αυτή η δυναμική. Θα μπορούσε όντως να είναι μια πολύ καλή αφορμή να υλοποιηθούν κάποιες από τις προτάσεις».

Το 2014 διεξήχθησαν οι τελευταίοι διαγωνισμοί Χ4, μετά την κατάργηση της ΕΑΧΑ. Το γεγονός αυτό σε συνδυασμό με το ότι δεν πάρθηκε ξανά κάποια παρόμοια πρωτοβουλία, είχε κατά την γνώμη σας, κάποια

επίπτωση στις προσπάθειες ανάκαμψης του αστικού τοπίου της πόλης;

Σ. Δαούτη: «Από την άλλη το να συνεχίζουν να γίνονται προτάσεις «Χ4» χωρίς να υπάρξει ουδεμία υλοποίηση και αυτό θα ήταν προβληματικό. Τουλάχιστον τώρα υπάρχει ένα πακέτο ιδεών και προτάσεων το οποίο έστω και ερευνητικά, σαν αρχείο κάποιων πολεοδομικών σκέψεων που έχουν να κάνουν με το οικοδομικό τετράγωνο –όχι μόνο στην Αθήνα αλλά λαμβάνοντας υπόψιν και τις ιδιαιτερότητες και άλλων πόλεων– είναι κάτι πολύτιμο που υπάρχει στα χέρια μας. Οπότε από αυτήν την άποψη μόνο θετικό είναι κάτι τέτοιο. Το κρίμα είναι ότι καταργήθηκε η ΕΑΧΑ όπως και πολλοί άλλοι οργανισμοί που είχαν να κάνουν με πολεοδομικό σχεδιασμό στις πόλεις, όπως ο ΟΡΣΑ (Οργανισμός Ρυθμιστικού Σχεδίου και Προστασίας Περιβάλλοντος Αθήνας), ο αντίστοιχος οργανισμός σχεδίου στην Θεσσαλονίκη. Υπήρξε η απώλεια των οργανισμών που είχαν να κάνουν με τον πολεοδομικό σχεδιασμό των πόλεων, ότι και να ήταν αυτός. Τουλάχιστον υπήρχαν αυτοί οι οργανισμοί».

Μ. Στεφανίδη: «Νομίζω ότι αυτό είναι ένα από τα παραδείγματα που έχει ουσιαστική επίπτωση γιατί ουσιαστικά κόβεται μια πολύ χρήσιμη σχέση, αυτή των ανθρώπων, που είμαστε εμείς οι αρχιτέκτονες ή οι urban designers ή όσοι ασχολούνται με το κομμάτι

του σχεδιασμού, με αυτούς που θα μπορούσαν να βοηθήσουν στην υλοποίηση αυτών των έργων. Είναι πάρα πολύ δύσκολο χωρίς τέτοιες πρωτοβουλίες να συμμετέχουν ουσιαστικά αυτοί στον αστικό σχεδιασμό. Ωστόσο γίνονται κάποια πράγματα που ουσιαστικά δεν δίνουν την δυνατότητα ούτε διαβούλευσης, ούτε ουσιαστικής συμμετοχής ανθρώπων που υποτίθεται ότι είναι το αντικείμενό τους να ασχοληθούν με αυτό. Και είναι κρίμα γιατί υπάρχει πάρα πολύ καλό δυναμικό. Ουσιαστικά απομονώνονται οι άνθρωποι που σχεδιάζουν –και ξέρουν να το κάνουν αυτό καλά, είτε σε ακαδημαϊκό, είτε σε επαγγελματικό πλαίσιο– από την εμπλοκή τους στο ουσιαστικό κομμάτι, που είναι αυτά τα πράγματα να πάρουν σάρκα και οστά στην πόλη. Και ειδικά στο κομμάτι του αστικού σχεδιασμού υστερεί πάρα πολύ ο δημόσιος χώρος στις μεγάλες ελληνικές πόλεις, δηλαδή το βλέπουμε και είναι πολύ θλιβερό. Έχουμε το δυναμικό, την γνώση και τους πόρους, απλά τα χρησιμοποιούμε πολύ λάθος ή δεν τα χρησιμοποιούμε καθόλου».

Π. Τσιμπρίδης: «Υπάρχει και το παράδειγμα, επί δημαρχεία Μπακογιάννη, της ανάπλαση της Ομόνοιας η οποία έγινε με εργολαβία (δεν έγινε διαγωνισμός), η οποία ήταν από τις επιχειρήσεις που υπήρχαν στην περιοχή. Ακόμα υπάρχει το παράδειγμα της Πανεπιστημίου, που το βιώνουμε και αναρωτιόμαστε πως είναι δυνατόν να γίνονται έτσι τα πράγματα».

Τα τελευταία χρόνια η ανθρωπογεωγραφία των μεγάλων πόλεων έχει αλλάξει (δεν μένουν τόσο πολλοί μόνιμοι κάτοικοι στα κέντρα των πόλεων και είναι δύσκολο να δημιουργηθεί μια γειτονιά). Επομένως αν ξανακάνατε σήμερα την πρόταση, θα σας επηρέαζε κάποια άλλη συνθήκη; Παίζει ρόλο η κατάσταση αυτή στην εφαρμογή της πρότασής σας;

Σ. Δαούτη: «Έχουν αλλάξει πολλά πράγματα από το 2010. Η αλήθεια είναι ότι η συγκεκριμένη περιοχή έχει ακόμα τα ίδια χαρακτηριστικά που είχε και τότε, δηλαδή δεν είναι μια περιοχή όπως το ιστορικό κέντρο της Αθήνας που έχει επηρεαστεί από το Airbnb, το οποίο είναι ένα άλλο πρόβλημα. Ίσως η θεματική του διαγωνισμού θα άλλαζε περισσότερο από την απάντηση που θα δίναμε εμείς. Ίσως το μέγα ή υπερ-τετράγωνο δεν είναι πια τόσο επίκαιρο σαν θέμα. Ένα επίκαιρο ερώτημα αφορά περισσότερο μια ποικιλία χρήσεων ή μια σκέψη πάνω σε αυτό, στο πως περιοχές της πόλης θα μπορούσαν να μην χάσουν τις ιδιαιτερότητές τους ή τον χαρακτήρα τους και πως να αποφύγουμε το λεγόμενο gentrification και στο να μετατραπούν σε περιοχές όπου κυριαρχεί η τουριστική χρήση. Αλλά δεν είμαι σίγουρη κατά πόσο μπορεί να απαντηθεί με την θεματική του Αθήνα Χ4. Θέλει λίγο σκέψη, ίσως και να μπορεί να απαντηθεί αλλά δεν είμαι τόσο σίγουρη».

Μ. Στεφανίδη: «Νομίζω ότι αυτά τα στοιχεία που μας είχαν απασχολήσει τότε, παρ' όλο που ήταν 11 χρόνια πριν, είναι πολύ καίρια και τώρα. Νομίζω ότι είναι πιο καίρια αυτή την στιγμή, πολύ πιο κρίσιμα. Το να προσπαθείς μέσα στον σχεδιασμό σου να δημιουργείς αφορμές για δραστηριοποίηση μιας τοπικής κοινότητας και συγκρότηση μιας πιο ισχυρής ταυτότητας μιας κοινότητας της γειτονιάς, είναι πολύ πιο σημαντική από ότι θεωρούσαμε τότε που το είχαμε σχεδιάσει. Ειδικά για αυτό που αναφέρατε στην αρχή, συνεχώς πρέπει να ψάχνουμε αφορμές στον σχεδιασμό να δραστηριοποιούνται οι κάτοικοι σε επίπεδο γειτονιάς πολύ περισσότερο τώρα. Επειδή τώρα ζούμε στο κέντρο της Αθήνας, βιώσαμε την Πανεπιστημίου, βιώσαμε τα Εξάρχεια και όλη αυτή την συζήτηση και την κινητοποίηση που γίνεται τώρα για την διαμόρφωση της στάσης του μετρό, οπότε είναι κάτι που συνεχίζει να μας απασχολεί ακόμα παραπάνω από ότι μας απασχολούσε».

Πως θα σας φαινόταν η ιδέα μια παρόμοιας πρωτοβουλίας σήμερα;

Σ. Δαούτη: «Νομίζω ότι θα έπρεπε λίγο να ξαναδούμε την θεματική και αν είναι ακόμα επίκαιρη. Θα πρέπει να αλλάξει και τουλάχιστον να συμπεριλάβει στοιχεία όπως είναι αυτά των χρήσεων που βλέπουμε ειδικά στο κέντρο της πόλης, που σταματάει να υπάρ-

χει αυτή η ποικιλία που υπήρχε και γίνονται όλα λίγο πιο μονοδιάστατα, είτε γύρω από τον τουρισμό, είτε γύρω από την εστίαση. Το ότι φεύγουν άλλες χρήσεις από τα κέντρα των πόλεων, είναι πολύ προβληματικό. Ακόμα και η συζήτηση εδώ στην Αθήνα γύρω από τις δημόσιες υπηρεσίες οι οποίες σιγά σιγά τα τελευταία χρόνια απομακρύνθηκαν από το κέντρο –για παράδειγμα με το Υπουργείο Παιδείας που απομακρύνθηκε και μετατράπηκε σε ένα τεράστιο ξενοδοχείο– ήταν αποφάσεις που έδωσαν μια κατεύθυνση η οποία είναι τώρα δύσκολο να αλλάξει. Χρειάζεται κάποια σημαντική παρέμβαση θεσμικά από την πολιτεία για να σταματήσει αυτή η τάση που υπάρχει. Αυτό θα έλεγα. Οπότε ένας καινούργιος διαγωνισμός θα έπρεπε να πάρει τέτοια θέματα υπόψιν του και να γίνει ένα ΑΘΗΝΑ Χ1, με θέμα ακόμα και ένα οικοδομικό τετράγωνο, στο οποίο ίσως σχεδιάσουμε γύρω από τις χρήσεις που θα έπρεπε να έχει το οικοδομικό αυτό τετράγωνο ή μια μεθοδολογία του πως ορίζεις τις χρήσεις σε ένα οικοδομικό τετράγωνο».

Ποια είναι η γενική πρακτική που ακολουθεί το γραφείο σας (AREA);

Σ. Δαούτη: «Το επίκεντρο είναι ο άνθρωπος. Σχεδιάζουμε πάντοτε για κάποιον, δεν σχεδιάζουμε για ένα ωραίο αποτέλεσμα αλλά για κάποιον που θα βιώσει την αρχιτεκτονική μας και θα είναι λήπτης αυτής της χωρικής

εμπειρίας γύρω από την οποία δουλεύουμε κάθε φορά. Πέρα από αυτό συχνά, ειδικά στις προτάσεις που είναι πιο κοντά στον δημόσιο χώρο, πάντοτε μας ενδιαφέρει ο χρήστης να εμπλέκεται μέχρι ενός σημείου. Έχουμε κάνει αρκετές προτάσεις όπου δουλέψαμε αυτό που αποκαλούμε συμμετοχικό σχεδιασμό, αυτό είναι κάτι που πάντοτε μας ενδιέφερε. Ωστόσο δεν πρόκειται για ένα συμμετοχικό σχεδιασμό εν λευκό, δηλαδή δεν θα πάρουμε μια άποψη κάποιου και θα την μεταφράσουμε σε χώρο. Είναι περισσότερο μια διαδικασία μέσα από την οποία μια κοινότητα ή χρήστες έρχονται σε επαφή με αυτόν που σχεδιάζει για αυτούς. Πάντοτε εμπλέκονται με απώτερο στόχο να οικειοποιηθούν στην συνέχεια αυτό που σχεδιάζουμε, ώστε να μην τους είναι κάτι ξένο αλλά να νιώσουν ότι έχουν εμπλακεί στην δημιουργία του».

Η έννοια της κοινότητας στην σημερινή εποχή έχει χαθεί, με την κατάσταση που επικρατεί αυτή την στιγμή στην πόλη;

Σ. Δαούτη: «Γενικά στην Ελλάδα δεν ξέρω αν υπήρξε και ποτέ η έννοια της κοινότητας. Δεν είμαστε συνηθισμένοι να σχεδιάζουμε με τέτοιου είδους πρακτικές και ειδικά το 2010 όταν στην δικιά μας πρόταση για το Αθήνα Χ4 αναφέραμε την συμμετοχή των κατοίκων στην παρουσίαση της πρότασής μας στον δήμο, ήταν κάτι πολύ καινούργιο, κάτι πολύ ξένο. Στην συνέχεια και επί δημαρχίας Καμί-

νη έγιναν τέτοιες προσπάθειες. Ίσως είναι ένα πράγμα το οποίο καλλιεργήθηκε μέσα στην κρίση, γιατί ήταν μια περίοδος που δεν υπήρχαν άλλα μέσα, δεν υπήρχαν χρήματα, οπότε οι κοινότητες και οι άνθρωποι ήταν ένας πόρος που μπορούσε ένας δήμος να στηριχθεί σε αυτόν και να τον καλλιεργήσει. Οπότε ίσως μέσα στην κρίση είδαμε μια τέτοια στροφή. Τα τελευταία χρόνια βλέπουμε ότι απομακρυνόμαστε από αυτή την λογική (του συμμετοχικού σχεδιασμού), δηλαδή αν δούμε στον δήμο Αθηναίων τι έγινε με τον Μεγάλο Περίπατο, όπου υπήρχε μια παρέμβαση η οποία θεωρητικά θα ήταν ένα τεστ για την οδό Πανεπιστημίου, να μεγαλώσει σε πλάτος, έγινε μια τέτοια προσπάθεια στην αρχή η οποία όμως πάλι δεν επικοινωνήθηκε καθόλου. Ο κόσμος δεν κατάλαβε όταν είδε ξαφνικά τα δέντρα σε κάποια παρτέρια, αν αυτό ήταν μια τελική πρόταση, ένα τεστ, δηλαδή πάλι έγινε χωρίς να έχουν εμπλακεί καθόλου οι κάτοικοι της πόλης. Όπως και πολλά άλλα πράγματα, για παράδειγμα αλλαγές στην πλατεία Ομόνοιας και μεγάλες παρεμβάσεις στην πόλη στις οποίες θα έπρεπε να υπάρχει έστω και μια συζήτηση με φορείς κατοίκων και δεν υπήρξε ποτέ αυτό σαν ενδιάμεσο βήμα πριν από όποια τελική υλοποίηση».

